

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΤΟΣ 64 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1981 ΤΕΥΧΟΣ 685

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ποιμαντορική ἐγκύκλιος

Ἐπί τῇ ἑορτῇ τοῦ Πολιούχου καί Προστάτου ἡμῶν Ἁγίου ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου

Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων

Πρός
Τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα.

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ Ἀγαπητά,

«Ὦ ΧΡΙΣΤΟΥ μέν ἑταῖρε, Χριστοῦ δέ μιμητά...»[1].

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ὁ μέγιστος ἐν ἀθληταῖς συνήγειρε καί συνεκάλεσεν ἡμᾶς, σήμερον, ὦ Φιλομάρτυρες.

Ὁ Πολιοῦχος καί θερμότατος Προστάτης ἡμῶν, «τούς ἑαυτοῦ προθείς ἡμῖν εἰς ἑστίασιν ἄθλους»[2].

«Ὅτι μέν οὖν περιφανής ἀμφοῖν ὁ ἀνήρ καί τῶν ἄλλων ὑπερανεστηκώς ἁπάντων, γένει τε καί εὐκληρίᾳ φύσεως, συνέσει τε τῶν θείων καί εὐκλείᾳ τῶν ἀνθρωπίνων, ἐκ πολλῶν δῆλον τῶν τά ἐκείνου διασαφούντων, ὅτι δέ καί τοῖς ἄθλοις ἀκαταγώνιστος καί τοῖς λόγοις ἀπρόσιτος, μαρτυρεῖ τά ὁρώμενα»[3], τονίζει εἰς τόν ἐγκωμιαστικόν Του Λόγον πρός τόν Ἅγιον Δημήτριον, ὁ Φιλόσοφος Μοναχός Συμεών.

«Μόνος γάρ ἀντί πάντων ὁ Χριστός ἦν Αὐτῷ καί στεργόμενος καί σεβόμενος τοῖς πᾶσιν ὀρθῶς καί τερπνῶς κηρυττόμενος»[4], βροντοφωνεῖ

1. Νικολάου Καβάσιλα, Προσφώνημα εἰς τόν Ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον τόν Μυροβλύτην, Θ. Ἰωάννη, *Μνημεῖα ἁγιολογικά*, Βενετία 1884, σελ. 114.

2. Συμεών μοναχοῦ καί φιλοσόφου, Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον καί πανένδοξον τοῦ Χριστοῦ μεγαλομάρτυρα Δημήτριον, *Μακεδονικά*, τόμ. 4ος, Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 97.

3. Συμεών μοναχοῦ καί φιλοσόφου, ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, σελ. 97.

4. Συμεών μοναχοῦ καί φιλοσόφου, ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, σελ. 98.

ὁ προαναφερθείς Ἐγκωμιαστής.

Ὁ Μεγαλομάρτυς Ἅγιος Δημήτριος ἦτο διά τήν «Ἁγιοτόκον» γενέτειράν Του Θεσσαλονίκην, «ὁ λαμπρός καί φαιδρότατος Ἑωσφόρος τοῦ Θείου καί νοητοῦ Ἡλίου ταῖς τῆς εὐσεβείας μαρμαρυγαῖς προανίσχοντα καί τό τῆς ψυχῆς σελασφόρον οὐδέ ἧττον τῇ ἔξωθεν ἐπανθούσῃ τῷ σώματι καλλονῇ τηλαυγέστατα πᾶσι προλάμποντα»[5].

Ὁ πολύς Θεολόγος καί Φιλόσοφος Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, βλέπει τόν Μυροβλύτην Ἅγιον, μέσῳ τῆς Ἡσυχαστικῆς Θεολογίας, διό καί λέγει περί Αὐτοῦ τά ἑξῆς: «Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐτελειώθη ἐν καθαρότητι, ἐπελέγη μ υ σ τ ι κ ῶ ς ὑπό τοῦ Θεανθρώπου διά τήν ἀποστολήν Του· ἡ στρατιωτική Του στολή, ὁ δακτύλιος καί ἡ χλαμύς ἦσαν σύμβολα τοῦ ἀξιώματος τοῦ διδασκάλου, τό ὁποῖον τοῦ ἐδόξη μ υ σ τ ι κ ῶ ς ὑπό τοῦ Σωτῆρος»[6].

Οὗτος διακρίνεται μεταξύ τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων καί τῶν Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐπίσης καί μεταξύ τῶν Ὁσίων καί Θεοφόρων Πατέρων Ταύτης. Συνετέλεσε δέ τά μέγιστα εἰς τήν διάδοσιν καί ἐμπέδωσιν τῆς Διδασκαλίας τοῦ Ναζωραίου Ἰησοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ καί τῷ λοιπῷ Βορειοελλαδικῷ Χώρῳ, ὡς ἐπίσης καί εἰς ἅπασαν τήν Οἰκουμένην.

Ὁ Ἅγιος Δημήτριος «ἔκλεισεν εἰς τήν ψυχήν του τόν Λόγον τῆς διδασκαλίας τοῦ Θεανθρώπου, τόν μετέδωσεν εἰς τούς ἄλλους ἀνθρώπους καί τόν ἐνίσχυσεν εἰς τά ψυχάς των»[7], γράφει περί Αὐτοῦ ὁ μέγας Νομομαθής Κων/νος Ἀρμενόπουλος.

Ἡ γενέτειρά Του, ἡ Θεσσαλονίκη, ἐγένετο, χάρις εἰς τό Ἅγιον, «Πόλις τοῦ Θεοῦ καί Παράδεισος»[8], ἀρδευομένη διά τῶν μύρων τῶν ἐξερχομένων ἐκ τοῦ Τιμίου Του Λειψάνου.

Διά τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ ἐκλεκτοῦ Της Τέκνου, ἐνδόξου Ἁγίου Δημητρίου, συνεφιλιώθη Αὕτη μετά τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀσέβεια παρῆλθεν, ὁ φόβος τῶν εὐσεβῶν ἔπαυσε νά ὑφίσταται, οἱ Χριστομάχοι ἐξηφανίσθησαν, «πάντα λέλυνται τά δεινά, πάντα προσεγένοντο τά χρηστά»[9].

5. Συμεών μοναχοῦ καί φιλοσόφου, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 98.

6. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία ΝΓ´ εἰς τόν ἐν Ἁγίοις Μεγαλομάρτυρα καί θαυματουργόν καί Μυροβλύτην Δημήτριον*, P.G. 151, 541.

7. Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, Ἐγκώμιον εἰς τόν Ἅγιον Δημήτριον, *Ε.Ε.Β.Σ.*, Ἀθῆναι 1954, σελ. 282.

8. Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἔνθ' ἀνωτέρω, 151, 548B.

9. Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἔνθ' ἀνωτέρω, 151, 548 A.

Οὗτος δέ προήρχετο ἐκ γένους λαμπροῦ καί διά τῶν ποικίλων Αὐτοῦ ἀρετῶν ἐκόσμησε τόν ἑαυτόν Του. «Διεκρίνετο εἰς τήν μαθηματικήν σπουδήν, εἰς τούς στρατιωτικούς ἄθλους καί εἰς τήν κατ' ἄμφω ὡραιότητα. Ὡς νέος Ἀβεσαλώμ ἐλογίζετο, ὑφ' ἁπάντων ἐθαυμάζετο καί παρά πάντων ἐπαινεῖτο»[10]. «Ἦτο λαμπρός εἰς τήν ὄψιν καί περίβλεπτον ἔχων τό βλέμμα. Ἦτο ὁ Φωστήρ ὁ ὑπέρλαμπρος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Στῦλος ὁ ἄσειστος τῶν Πιστῶν, ἡ χαρά τῶν Ἀγγέλων, τό καύχημα τῆς περιφήμου Πόλεως Θεσσαλονίκης, ἤ μᾶλλον εἰπεῖν ἁπάσης τῆς Οἰκουμένης»[11]. Ἦτο τετρωμένος ὑπό τῆς ἀγάπης τοῦ Ἐπουρανίου Βασιλέως Χριστοῦ καί τά πάντα ἐθεώρει σκύβαλα, ἵνα Χριστόν κερδίση», κατά τόν Οὐρανοβάμωνα Ἀπόστολον Παῦλον, τόν καί Ἱδρυτήν τῆς τῶν Θεσσαλονικέων Ἐκκλησίας.

Ὁ λόγιος Ἱερομόναχος Διονύσιος, παρομοιάζει τόν Ἅγιον Δημήτριον πρός, «κρίνον εὐωδέστατον καί θεοφύτευτον, τό ὁποῖον ἐξήνθησε μέσῳ ἀκανθῶν ποικίλων καί τήν εὐωδία τῆς θείας καί Πανσόφου διδασκαλίας εἰς τόν λαόν ἀνέπεμπεν, ὅπου τά δοχεῖα τοῦ σατανᾶ τό πῦρ τῆς εἰδωλολατρείας καί τήν δυσωδίαν τῆς μυσαρᾶς ἀθεΐας ἐξηφάνισε»[12]. Παλαιόν δέ Συναξάριον ἀποκαλεῖ τόν Ἅγιον, «εὐσεβῆ διδάσκαλον τῆς εἰς Χριστόν Πίστεως καί τῆς ἄνωθεν εὐσεβείας διαβόητον»[13]. Τήν καρδίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐχρησιμοποίησεν ὁ Ἐπουράνιος Σπορεύς ὡς γεώργιόν Του, ἔνθα καί ἔσπειρεν ἀφειδῶς τόν Θεῖον Σπόρον, ὅστις ἐβλάστησε καί ἐκαρποφόρησεν, ἵνα καί πρό τῆς ἀθλήσεώς Του ἀποβῇ «διαβόητος τῇ εὐσεβείᾳ»[14]. Κυρία φροντίς καί μέριμνα τοῦ Ἁγίου ἦτο, τό πῶς νά φυλάξῃ τό «Κατ' Εἰκόνα»[15] ἀμόλυντον, πῶς νά τό τελειώσῃ εἰς τό «Καθ' ὁμοίωσιν»[16], πῶς νά κατορθώσῃ τήν Ἀγγελομίμητον Παρθενίαν, ἅτινα διά τῆς Θείας Χάριτος πλήρως ἐπέτυχε, διό καί ἐκ τοῦ Τιμίου Λειψάνου ἀνέβλυζε τό μύρον πλουσίως. Ἕνακα δέ τῆς ἀπείρου ἀγάπης Του πρός τόν Δεσπότην Χριστόν, ἐπέτρεψεν ἡ Θεία Πρόνοια νά τρωθῇ εἰς τήν πλευράν ὡς ὁ Θεάνθρωπος, ἵνα

10. Ἀνωνύμου, Ἐγκώμιον εἰς τήν ἑορτήν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, *Μακεδονικά*, τόμ. 4ος, σελ. 106.

11. Ἀνωνύμου, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 107.

12. Διονυσίου, Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον μεγαλομάρτυρα καί μυροβλύτην Δημήτριον, *Μακεδονικά*, τόμ. 4ος, σελ. 117.

13. Διονυσίου, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 118.

14. Διονυσίου, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 118.

15. *Γεν.* 1.26.

16. *Γεν.* 1.26.

μακαρίζηται ὑφ' ἁπασῶν τῶν γενεῶν.

Δικαίως, λοιπόν, καί ὁ Νικόλαος Καβάσιλας ἀποκαλεῖ Τοῦτον, «Χριστοῦ μέν ἑταῖρον, Χριστοῦ δέ μιμητήν»[17].

'Αλλ' ὦ μιμητά τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, Μυροβλύτα Δημήτριε καί ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν προστάτα καί πρεσβευτά διαπρύσιε τῶν 'Ορθοδόξων Χριστιανῶν, ὡς παρρησίαν ἔχων μεγίστην πρός τόν εὐδιάλλακτον καί ἀμνησίκακον ἡμῶν Θεόν καί Δεσπότην, μή ἐλλείπῃς πρεσβεύων διηνεκῶς τῇ Αὐτοῦ 'Αγαθότητι, ὑπέρ τῆς γενετείρας Σου Θεσσαλονίκης, τά 'Ελευθέρια τῆς ὁποίας μετά τῆς μνήμης Σου συμπανηγυρίζομεν σήμερον, καί ἅτινα ὀφείλονται εἰς Σέ, ἵνα ὁ Παντοδύναμος Κύριος φυλάττῃ ταύτην ἐκ παντός κινδύνου, ὡς ἐπίσης καί τήν ὑπόλοιπον Πατρίδα ἡμῶν, ἥτις τιμᾷ καί γεραίνει τήν πάνσεπτον μνήμην Σου.

«Χ α ί ρ ο ι ς, οὖν Μεγαλομάρτυς Δημήτριε, ὡς Ἄγγελος τήν Χάριν πεπλουτηκώς, ὡς ἐπίγειος Ἄγγελος καί ὡς οὐράνιος Ἄνθρωπος κλεϊζόμενος καταφαίνεσαι»[18], διακονῶν τόν Πατέρα καί Υἱόν καί τό Ἅγιον Πνεῦμα τήν Μίαν Θεότητα ἐν τρισίν ὑποστάσεσιν, ᾗ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμή καί προσκύνησις, εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. 'Α μ ή ν.

Διάπυρος πρός Θεόν Εὐχέτης

'Ο Μητροπολίτης
'Ο Θεσσαλονίκης ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

17. Νικολάου Καβάσιλα, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 114.

18. Νεοφύτου Πρεσβυτέρου μοναχοῦ καί ἐγκλείστου, 'Εγκώμιον εἰς τόν ἅγιον καί ἔνδοξον μεγαλομάρτυρα Χριστοῦ Δημήτριον, περί τε τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας καί τῶν θαυμάτων καί τοῦ σεβασμίου ναοῦ αὐτοῦ, *Μακεδονικά, τόμ. 4ος, σελ. 54.*

'Ιωάν. 'Ορ. Καλογήρου
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Δ΄ ἐν ὁλομελείᾳ Συνδιάσκεψις τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς 'Επιτροπῆς ἐπί τοῦ διαλόγου μεταξύ τῶν 'Εκκλησιῶν 'Ορθοδόξου καί Παλαιοκαθολικῆς

'Η Δ΄ Γενική Συνέλευσις τῆς Μικτῆς ὡς ἀνωτέρω Θεολογικῆς 'Επιτροπῆς συνῆλθεν ἀπό 15ης μέχρι 22ας Σεπτεμβρίου εἰς Ζαγκόρσκ-Μόσχαν. Εἰς τήν συνέλευσιν, τῆς ὁποίας προήδευσαν ὁ Μητροπολίτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Τρανουπόλεως κ. Δαμασκηνός καί ὁ 'Επίσκοπος τῆς Χριστοκαθολικῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελβετίας κ. Leon Gauthier, ἔλαβον μέρος ἐκπρόσωποι ὅλων σχεδόν τῶν 'Ορθοδόξων καί Παλαιοκαθολικῶν 'Εκκλησιῶν. Οὗτοι ἦσαν: ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς, ὁ Μητροπολίτης Τρανουπόλεως Δαμασκηνός καί ὁ καθηγ. Θεόδωρος Ζήσης, ἀντικαθιστῶν τόν δι᾿ ἐκτάκτους λόγους ἀπουσιάσαντα καθηγ. κ. 'Εμμανουήλ Φωτιάδην (Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον), ὁ Μητροπολ. Καρθαγένης Παρθένιος (Πατριαρχεῖον 'Αλεξανδρείας), ὁ Μητροπολ. Σεβαστείας Κορνήλιος (Πατριαρχεῖον 'Ιεροσολύμων), ὁ Μητροπολ. Μίνσκ καί Λευκορωσσίας Φιλάρετος καί ὁ πρωτοπρεσβύτερος καθηγ. Νικόλαος Gundrjaev (Πατριαρχεῖον Μόσχας), ὁ ἱερομόναχος Σάββας Milosevic (Πατριαρχεῖον Σερβίας), ὁ 'Επίσκοπος τῆς Ρουμανικῆς 'Ορθοδόξου 'Αρχιεπισκοπῆς Κεντρικῆς καί Δυτικῆς Εὐρώπης 'Αδριανός καί ὁ πρεσβύτερος καθηγ. Στέφανος Alexe (Πατριαρχεῖον Ρουμανίας), ὁ καθηγ. 'Ηλίας Zonewski (Πατριαρχεῖον Βουλγαρίας), ὁ Χωροεπίσκοπος Σαλαμῖνος Βαρνάβας καί ὁ ἱεροδιάκονος Παῦλος Μαντοβάνης ('Εκκλησία Κύπρου), ὁ καθηγ. 'Ιωάννης Καλογήρου καί ὁ καθηγ. Βλάσιος Φειδᾶς, ἀντικαθιστῶν τόν ἐκτάκτως ἀπουσιάσαντα καθηγ.–ἀκαδημαϊκόν 'Ιωάννην Καρμίρην ('Εκκλησία τῆς 'Ελλάδος), Πρωτοπρεσβ. Σεραφείμ Zelesniakowicz καί Δρ. Marian Brendza ('Εκκλησία Πολωνίας), ὁ 'Αρχιεπίσκοπος Τσαγέρης 'Ιωάννης καί ὁ 'Επίσκοπος 'Ακχαλζίχης 'Ανανίας ('Εκκλησίας Γεωργίας), ὁ 'Επίσκοπος 'Ιοένσου

'Αλέξιος καί ὁ 'Ιερομόναχος 'Αμβρόσιος ('Εκκλησία Φιλλανδίας). 'Από παλαιοκαθολικῆς πλευρᾶς, ὁ καθηγ. ἱερεύς Δρ. Peter Maan καί ὁ ἱερεύς Δρ. Martin Parmentier ('Εκκλησία 'Ολλανδίας), ὁ καθηγ. ἱερεύς Δρ. Ernst Hammerschmidt καί ὁ καθηγ. ἱερεύς Δρ. Christian Oeyen ('Εκκλησία Γερμανίας), ὁ ἱερεύς Δρ. Günther Dolezal ('Εκκλησία Αὐστρίας), ὁ 'Επίσκοπος Lèon Gauthier καί ὁ καθηγ. ἱερεύς Δρ. Herwig Aldenhoven ('Εκκλησία 'Ελβετίας), ὁ 'Επίσκοπος Tadensz Majewski καί ὁ 'Επίσκοπος καθηγ. Δρ. Maksymilian Rode ('Εκκλησία Πολωνίας), ὁ ἱερεύς Wiktor Wysoczanski ('Εκκλησία Η.Π.Α. καί Καναδᾶ). 'Ως σύμβουλοι παρίσταντο ἐκ τῶν 'Ορθοδόξων ὁ Πρωτοπρεσβύτερος καθηγ. Λιβέριος Voronov καί ὁ Γρηγόριος Skobej (τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ρωσσίας), ἐκ τῶν Παλαιοκαθολικῶν ὁ ἱερεύς καθηγ. Δρ. Peter Amiet, ὁ ἱερεύς Urs von Arx καί ὁ ἱερεύς Dieter Prinz (τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελβετίας).

'Η ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν ἔγινε, μετά ἀπό πανηγυρικήν Δοξολογίαν εἰς τόν ἱερόν Ναόν τῆς 'Αγίας Τριάδος τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σεργίου εἰς Ζαγκόρσκ, εἰς τήν αἴθουσα τελετῶν τῆς Θεολογικῆς 'Ακαδημίας τῆς Μόσχας, μέ παρόντας καί τούς καθηγητάς καί σπουδαστάς αὐτῆς. Τούς συνέδρους ἐδεξιώθη ὁ Πατριάρχης Μόσχας καί πάσης Ρωσσίας κ. Ποιμήν, ὁ ὁποῖος παρέθεσε καί ἐπίσημον γεῦμα.

Κατά τάς συνεδρίας, αἱ ὁποῖαι ἤρχιζαν καί ἐπερατοῦντο καθημερινῶς μέ ἀκολουθίας, τελουμένας ἐναλλάξ ὑπό 'Ορθοδόξων καί Παλαιοκαθολικῶν, συνεζητήθησαν τέσσαρα κοινά κείμενα, τά ὁποῖα εἶχεν ἐπεξεργασθῆ ἡ 'Υποεπιτροπή τῆς Βέρνης τόν Μάρτιον τοῦ τρέχοντος ἔτους 1981, μέ τά ἑξῆς θέματα τῆς 'Εκκλησιολογίας.

1. 'Η αὐθεντία τῆς 'Εκκλησίας καί ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ.
2. Τό ἀλάθητον τῆς 'Εκκλησίας.
3. Αἱ Σύνοδοι τῆς 'Εκκλησίας, καί
4. 'Η ἀναγκαιότης τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς.

Μετά ἀπό ἐπισταμένην ἔρευναν καί συζήτησιν συνεφώνησαν τά μέλη τῆς 'Επιτροπῆς ὡς πρός τήν τελικήν διατύπωσιν τῶν κειμένων, τά ὁποῖα κατά τήν ὁμόφωνον γνώμην των ἐκφράζουν τήν διδασκαλίαν τῶν 'Ορθοδόξων καί τῶν Παλαιοκαθολικῶν. Τά κείμενα ὑπεγράφησαν ἀπό ὅλους τούς ἐκπροσώπους καί τῶν δύο πλευρῶν.

Τήν Κυριακήν 20 Σεπτεμβρίου παρευρέθησαν ὅλοι οἱ τῆς Συνελεύσεως εἰς τήν θείαν λειτουργίαν εἰς τόν καθεδρικόν Ναόν τῆς Μόσχας, τήν ὁποίαν ἐτέλεσεν ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης κ. Ποιμήν μέ συλλειτουργοῦντας ὅλους τούς ὀρθοδόξους ἀρχιερεῖς - μέλη τῆς Θεολογικῆς 'Επιτροπῆς τοῦ ὀρθοδοξο-παλαιοκαθολικοῦ Διαλόγου, κατά τήν τάξιν τῶν ἐκπροσωπουμένων ἀπό αὐτούς Πατριαρχείων καί λοιπῶν Αὐτοκεφάλων 'Εκκλησιῶν. Εἰς τήν θείαν λειτουργίαν παρέστη καί ὁ πρέσβυς τῆς 'Ελλάδος ἐν Μόσχᾳ κ.

᾿Ανδρέας Μεταξᾶς.

῾Η ἑπομένη Γενική (ἐν ὁλομελείᾳ) Συνέλευσις τῆς Μικτῆς ᾿Επιτροπῆς θά συνέλθη μετά διετίαν, διά νά ἀσχοληθῇ μέ τά ἐναπομένοντα θέματα τῆς ᾿Εκκλησιολογίας (τά ὁποῖα εἶναι, ῾Η Κεφαλή τῆς ᾿Εκκλησίας καί Τό πρόβλημα τῆς «interkommunio»), ὥστε νά ἔλθη κατόπιν εἰς τήν ἐξέτασιν θεμάτων τῆς Σωτηριολογίας καί τῆς περί Μυστηρίων διδασκαλίας καί, τέλος τῆς ᾿Εσχατολογίας.

Τά ἀποδεκτά γενόμενα κείμενα*

III/4. ῾Η αὐθεντία τῆς ᾿Εκκλησίας καί ἐν τῇ ᾿Εκκλησίᾳ

I.1. Πηγή καί ἑδραίωμα τῆς αὐθεντίας τῆς ᾿Εκκλησίας ὡς θεανθρωπίνης κοινωνίας εἶναι ἡ παρά τοῦ Πατρός ληφθεῖσα ἐξουσία καί αὐθεντία τοῦ Κυρίου καί τῆς Κεφαλῆς αὐτῆς ᾿Ιησοῦ Χριστοῦ (πρβλ. Ματθ. 28, 18. Λουκᾶ 10, 16). Τήν πρός τό ἀπολυτρωτικόν ἔργον σχετιζομένην ἐξουσίαν ταύτην καί αὐθεντίαν ἤσκησε κατά τήν ἐπίγειον ζωήν Αὐτοῦ ὁ Κύριος καί μετά τήν ᾿Ανάστασιν παρέδωκεν εἰς τούς ᾿Αποστόλους, καί δι᾿ αὐτῶν εἰς τούς ἐπισκόπους, καί εἰς τήν καθόλου ᾿Εκκλησίαν (Ματθ. 28, 19-20. ᾿Ιω. 20, 21).

῾Ο Κύριος, ἐπαγγειλάμενος τῇ ᾿Εκκλησίᾳ ὅτι θά μένῃ μετ᾿ αὐτῆς «πάσας τάς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. 28, 20), ἀπέστειλεν ἅμα αὐτῇ καί «ἄλλον Παράκλητον», «τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας» (᾿Ιω. 14, 16-17· 15, 26· 16, 13), ἵνα παραμένῃ ἐν αὐτῇ ἐσαεί καί ὁδηγῇ αὐτήν εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν. ῞Οθεν ἡ ᾿Εκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς «᾿Εκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καί ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας» (Α΄ Τιμ. 3, 15).

I.2. ῾Η ᾿Εκκλησία ἀσκεῖ τήν ἐξουσίαν καί τήν αὐθεντίαν αὐτῆς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ᾿Ιησοῦ Χριστοῦ καί τῇ δυνάμει καί ἐνεργείᾳ τοῦ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντος Παρακλήτου. Διά τοῦτο ἐπιτελεῖ αὕτη τό ἔργον αὐτῆς αὐθεντικῶς διά τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι πληροῦσιν αὐτήν κατά πάντα τά μέλη αὐτῆς καί εἶναι «ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πρᾳότης, ἐγκράτεια» (Γαλ. 5, 22-23), οὐχί δέ διά καταναγκαζούσης ἐξωτερικῆς βίας.

* Διά τά κείμενα, τά ὁποῖα ἐγένοντο ἀποδεκτά εἰς τάς τρεῖς προηγουμένας Γενικάς Συνελεύσεις τῆς Μικτῆς ᾿Ορθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς-᾿Επιτροπῆς, ἤτοι: 1. ῾Η Θεία ᾿Αποκάλυψις καί ἡ παράδοσις αὐτῆς. 2. ῾Ο κανών τῆς ῾Αγίας Γραφῆς. 3. ῾Η ῾Αγία Τριάς. 4. ῾Η ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου. 5. ῾Η ὑποστατική ἕνωσις. 6. ῾Η Θεοτόκος. 7. Οὐσία καί ἰδιότητες τῆς ᾿Εκκλησίας. 8. ῾Η ἑνότης τῆς ᾿Εκκλησίας, καί αἱ κατά τόπους ᾿Εκκλησίαι. 9. Τά ὅρια τῆς ᾿Εκκλησίας, βλ. *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 60 (1977), σ. 309-327. 61 (1978), σ. 73-80· 135-141. 62 (1979) σ. 271-274.

Ι.3. Ἡ τοιουτότροπος τῆς αὐθεντίας τῆς Ἐκκλησίας ἄσκησις παράγει εἰς τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἐσωτερικήν ἑτοιμότητα εἰς ἀναγνώρισιν καί οἰκείωσιν ἐν ἐλευθερίᾳ, «ᾗ Χριστός ἡμᾶς ἠλευθέρωσε» (Γαλ. 5, 1), καί ὑπακοῇ τῆς ὑπό τῆς Ἐκκλησίας αὐθεντικῶς προβαλλομένης θείας ἀληθείας, ἧς ἡ γνῶσις γίνεται ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ἡ δέ ἀλήθεια ἐλευθεροῖ ἡμᾶς (πρβλ. Ἰω. 8, 32), καθ' ὅσον «οὗ τό Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία» (Β΄ Κορ. 3, 17).

ΙΙ.1. Ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας, ἧς φορεύς εἶναι σύνολος ἡ Ἐκκλησία, ὡς σῶμα Χριστοῦ, ἱστορικῶς ἠσκήθη διά πράξεων καί ἀποφάσεων, δι' ὧν περιεφρουρήθησαν ἡ Ἁγία Γραφή καί ἡ Ἱερά Παράδοσις ἀπό πάσης ἐκ μέρους τῶν αἱρετικῶν παραχαράξεως καί νοθεύσεως, διεκρίθησαν τά κανονικά ἀπό τῶν νόθων βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί καθωρίσθη ὁ Κανών αὐτῆς, ἐτηρήθη, ἡρμηνεύθη καί περαιτέρω μετεδόθη ἡ ζῶσα παράδοσις τῆς πίστεως, διετυπώθη, ὡλοκληρώθη καί ἐπεκράτησε τό Σύμβολον τῆς Πίστεως, καθωρίσθησαν τά τοῦ Ἱερατείου καί τοῦ πολιτεύματος καί διεμορφώθη ἡ τάξις τῆς θείας λατρείας καί τοῦ καθόλου ἐκκλησιαστικοῦ βίου.

ΙΙ.2. Διαρκές ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ ἡ ἑρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἡ Ἁγία Γραφή δέν ἵσταται ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας· προέκυψεν ἐν αὐτῇ, καί ὅπως ἡ Ἐκκλησία ζῇ ἐν τῷ φωτί τῆς μαρτυρίας τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως, οὕτω καί ἡ Ἁγία Γραφή νοεῖται καί ἑρμηνεύεται ἐν συνδυασμῷ μετά τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ζώσης παραδόσεως καί τῶν ὑπό τῆς Ἐκκλησίας διατυπωθεισῶν ἀποφάσεων περί τῆς πίστεως. Ὅθεν, ἀληθής διδασκαλία εἶναι μόνον ἐκείνη, ἥτις, πέραν τοῦ προβληματισμοῦ τῆς ἀπό τοῦ χρόνου καί τῆς γλώσσης ἐξαρτωμένης ἐκφράσεως, συμφωνεῖ κατ' οὐσίαν πρός τήν Ἁγίαν Γραφήν καί τήν Ἱεράν Παράδοσιν. Ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς αὐθεντίας αὐτῆς ἐν ταῖς δογματικαῖς ἀποφάσεσιν, ἡ Ἐκκλησία στηρίζεται πάντοτε ἐπ' ἀμφοτέρων, δηλαδή ἐπί τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, διαφυλάττουσα τήν μαρτυρίαν ἀμφοτέρων καί ἐμβαθύνουσα εἰς τήν κατανόησιν αὐτῶν.

ΙΙ.3. Ἰδιαιτέραν σημασίαν διά τήν Ἐκκλησίαν ἔχει ἐνταῦθα καί ἡ ὁμόφωνος διδασκαλία τῶν Πατέρων καί Διδασκάλων αὐτῆς. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν διασώζεται καί ἑρμηνεύεται ἡ ἀποστολική παράδοσις, ἧς θεόπνευστον γραπτόν μνημεῖον ἀποτελεῖ ἡ Ἁγία Γραφή. Τήν συμφωνίαν αὐτήν τῶν Πατέρων ἀποδέχεται ἡ Ἐκκλησία ὡς αὐθεντικήν μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας (πρβλ. Βικεντίου ἐκ Λειρίνου, monitorium καί 28, καί τήν καθόλου πατερικήν παράδοσιν).

ΙΙΙ. Ἐπί μέρους φορεῖς καί ὄργανα αὐθεντίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι:

1. Ὁ ἐπίσκοπος, κανονικῶς ἐν ἀποστολικῇ διαδοχῇ προϊστάμενος τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Τήν θέσιν καί τό ἔργον τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῷ χώρῳ τῆς αὐθεντίας σαφῶς διετύπωσεν ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Ἀντιοχείας, παρατηρῶν ὅτι ὁ ὑπακούων εἰς τόν ἐπίσκοπον ἀποδέχεται τήν αὐθεντίαν τοῦ Θεοῦ, διότι τοῦ Θεοῦ τήν αὐθεντίαν ἐκπροσωπεῖ καί φέρει ἐν αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος (Μαγν. 3, 1-2· 6, 1. Τραλ. 2, 1), ἐνεργῶν πάντοτε ἐν κοινωνίᾳ μετά τῶν ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένων πρεσβυτέρων: «Ὥσπερ οὖν ὁ Κύριος ἄνευ τοῦ Πατρός οὐδέν ἐποίησεν, ἡνωμένος

ῶν, οὔτε δι᾽ ἑαυτοῦ οὔτε διά τῶν ἀποστόλων, οὕτως μηδέ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ· ἐπισκόπου καί τῶν πρεσβυτέρων μηδέν πράσσετε...» (Μαγν. 7, 1. πρβλ. Ἐφ. 4, 1. Τραλ. 3, 1. Σμυρν. 8, 1).

Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καί τῇ αὐθεντίᾳ τῆς χάριτος τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ὁ ἐπίσκοπος διαφυλάσσει τήν καθαρότητα τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, διακρατεῖ τήν τάξιν αὐτῆς, εἶναι οἰκονόμος τῶν μυστηρίων, καί διά τοῦ κηρύγματος ὁδηγεῖ τό πεπιστευμένον αὐτῷ ποίμνιον εἰς τάς σωτηρίους νομάς τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος. Ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ ὁ ἐπίσκοπος ἐνεργεῖ ἐν συνδέσμῳ καί ὁμοφροσύνῃ μετά τοῦ πρεσβυτερίου καί τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἀκολουθεῖ τῷ ἐπισκόπῳ ὡς εὐαγγελικῷ αὐτοῦ ποιμένι. Κατά τόν ἱερόν Κυπριανόν Ἐκκλησία εἶναι «ὁ λαός, ὁ ἡνωμένος μετά τοῦ ἐπισκόπου, τό ποίμνιον τό ἐξαρτώμενον ἐκ τοῦ ποιμένος αὐτοῦ· δέον ἄρα νά γνωρίζῃς ὅτι ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ δέ Ἐκκλησία ἐν τῷ ἐπισκόπῳ» (Ἐπ. 66, 8).

2. Αἱ Σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας καί κατ᾽ ἐξοχήν αἱ Οἰκουμενικαί. Ἐν ταῖς Συνόδοις ἕκαστος τῶν ἐπισκόπων ἀντιπροσωπεύει τήν ἰδίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν δυνάμει τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος, αἱ δέ ἀποφάσεις τῶν Συνόδων ἀξιοῦσι καί ἔχουσιν αὐθεντίαν, καθ᾽ ὅσον ἔχουσι σύμφωνον τήν ἥν οἱ συνερχόμενοι ἐπίσκοποι ἀντιπροσωπεύουσιν Ἐκκλησίαν (πρβλ. Πράξ. 15).

IV.1. Ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας συνδέεται καί πρός τήν κοινήν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη εἶναι ἡ ὁμόθυμος κοινή συνείδησις καί πίστις κλήρου καί λαοῦ, ἡ εὐρυτέρα ἐπιμαρτυρία συνόλου τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, τό ὁποῖον μετέχει τῆς εὐθύνης διά τήν φύλαξιν τῆς παραδεδομένης ἀληθείας καί διδασκαλίας ἀκεραίας καί ἀνοθεύτου εἰς τό διηνεκές. Ἡ κοινή συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ, σύν ἄλλοις, καί τό καθοριστικόν σημεῖον ἀναγνωρίσεως τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ὡς τοιούτων, τῶν δέ Πατέρων αὐτῶν ὡς γνησίων ἑρμηνευτῶν τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, τήν ὁποίαν αὐτοδικαίως ἀντιπροσωπεύουσιν.

IV.2. Ἡ κοινή συνείσησις ἐκδηλοῦται διαφόρως, ἐκφρασταί δέ αὐτῆς εἶναι οἱ ὁμολογηταί καί μάρτυρες τῆς πίστεως, οἱ νηπτικοί καί μυστικοί θεολόγοι, οἱ ὁσίως μονάζοντες πατέρες, οἱ χαρισματοῦχοι πιστοί καί γενικώτερον πάντες οἱ διά τοῦ Βαπτίσματος καί τοῦ Χρίσματος δεξάμενοι τάς δωρεάς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ἐξίσου κεκλημένοι εἰς ἐπιμαρτυρίαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ Θεία Λατρεία, καί αἱ ἄλλαι μορφαί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου.

IV.3. Ἐν τέλει ὑπογραμμιστέον ὅτι ἡ αὐθεντία εἰς πάσας τά βαθμίδας καί καθ᾽ ὅλους τούς τρόπους τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς προϋποτίθησι τό πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης καί τῆς ἐλευθερίας. Μόνον οὕτως ἀσκεῖται ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ αὐθεντία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπ᾽ ἀγαθῷ τῆς ζωῆς αὐτῆς καί τῆς διακονίας αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ, καθ᾽ ὅσον ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας, εἰς Ὅν ἐδόθη πᾶσα ἐξουσία καί αὐθεντία ἐν τῷ οὐρανῷ καί ἐπί τῆς γῆς, ἤσκησε τήν ἐξουσίαν ταύτην ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων «ὡς ὁ διακονῶν» (πρβλ.

Λουκᾶ 22, 27. Ἰω. 13, 14-17). Ὅθεν καί ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας δέον νά φέρῃ διακονικόν χαρακτῆρα, ἐπιδιωκομένης ἐν πᾶσι τῆς οἰκοδομῆς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καί τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ (πρβλ. Ἐφ. 4, 11-16).

Τά ὡς ἄνω περί τῆς αὐθεντίας τῆς Ἐκκλησίας καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποτελοῦσι, κατά τήν καθ' ἡμᾶς Μικτήν Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικήν Θεολογικήν Ἐπιτροπήν Διαλόγου, διδασκαλίαν τῆς τε Ὀρθοδόξου καί τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν Μόσχᾳ τῇ 20ῇ Σεπτεμβρίου 1981.

(Ἕπονται αἱ ὑπογραφαί τῶν μελῶν τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς).

III/5. Τό ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας

Ὁ ἀληθής καί ἀληθινός Θεός (Ἰω. 3, 33· 17, 3. Ρωμ. 3, 4. Α΄ Θεσ. 1, 9) ἐξαπέστειλε τόν Υἱόν Αὐτοῦ, ὅστις εἶναι ἡ ἀλήθεια (Ἰω. 14, 6), «δι' ἡμᾶς τούς ἀνθρώπους καί διά τήν ἡμετέραν σωτηρίαν», πραγματουμένην ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσῃ Ἐκκλησίᾳ. Οὕτως ὁ Υἱός πέμπει εἰς αὐτήν παρά τοῦ Πατρός τόν Παράκλητον, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον, ἵνα ᾖ μετ' αὐτῆς εἰς αἰῶνα καί ὁδηγῇ αὐτήν εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν (Ἰω. 14, 15-17). Ὅθεν ἡ Ἐκκλησία μετέχει τῆς ἀληθείας, τῆς πιστότητος καί τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Θεοῦ. Τό Ἅγιον Πνεῦμα μαρτυρεῖ περί τοῦ Κυρίου αὐτῆς καί τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, φωτιζομένη ὑπό τοῦ Παρακλήτου (Ἰω. 15, 26-27), διδάσκοντος αὐτήν πάντα καί ὑπομιμνήσκοντος αὐτῇ πάντα, ἅ εἶπεν αὐτῇ ὁ Χριστός (Ἰω. 14, 26· πρβλ. 15, 26).

Ἡ Ἐκκλησία διαφυλάσσει, παρά πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν τῶν μελῶν αὐτῆς, τήν ἀποκεκαλυμμένην ἀλήθειαν, τήν πεπιστευμένην αὐτῇ «καλήν παραθήκην» (Β΄ Τιμ. 1, 14), καθαράν καί ἀλώβητον, ἀφοῦ ὁ Χριστός διαμένει ἐν αὐτῇ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος (Ματθ. 28, 20), εἰς τρόπον ὥστε πύλαι ᾅδου νά μή κατισχύωσιν αὐτῆς (Ματθ. 16, 18). Διά τοῦτο ἡ Ἐκκλησία καλεῖται «οἶκος Θεοῦ», «στῦλος καί ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας» (Α΄ Τιμ. 3, 15) καί δύναται νά μεταδίδῃ πιστῶς εἰς τά μέλη της τήν παραδοθεῖσαν αὐτῇ πίστιν καί νά μαρτυρῇ αὐτήν ἀνόθευτον πρός τόν κόσμον. Τό ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας προέρχεται ἐκ τοῦ Κυρίου αὐτῆς καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐν Χριστῷ καί οὗτος ἐνεργεῖ δι' αὐτῆς, διά τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν ἀποστελλομένου Πνεύματος (πρβλ. Γαλ. 4, 6). Τό τοιοῦτον οὐσιαστικόν ἀλάθητον δέν αἴρεται ὑπό τῆς ἁμαρτίας καί τῆς πλάνης τῶν μελῶν (πρβλ. Ρωμ. 3, 3-4).

'Αλάθητος εἶναι μόνον ἡ 'Εκκλησία ὡς ὅλον, οὐχί δέ καί τά καθ' ἕκαστον μέλη καθ' ἑαυτά, εἴτε εἶναι ταῦτα ἐπίσκοποι, εἴτε πατριάρχαι ἤ πάπαι, οὐδέ ὁ κλῆρος μόνον, οὐδέ ὁ λαός μόνον, οὐδέ μεμονωμέναι τοπικαί 'Εκκλησίαι. 'Επειδή ἡ 'Εκκλησία εἶναι ἡ κοινωνία τῶν πιστῶν, οἵτινες εἶναι «πάντες διδακτοί Θεοῦ» ('Ιω. 6, 45), διά τοῦτο τό ἀλάθητον ἀνήκει εἰς τήν ὁλότητα τῆς 'Εκκλησίας. Πάντες συναλλήλως, κλῆρος καί λαός, ἀποτελοῦσιν ὡς μέλη τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί εἶναι οὕτω «τό πλήρωμα τοῦ τά πάντα ἐν πᾶσιν πληρουμένου» ('Εφ. 1, 23). Διά τοῦτο τό σύνολον τῶν πιστῶν, τῶν ἐχόντων τό «χρίσμα ἀπό τοῦ 'Αγίου» καί τήν ἀλήθειαν ὀρθῶς γιγνωσκόντων καί βιούντων ἐξ αὐτῆς (πρβλ. Α΄ 'Ιω. 2, 20· 27), δέν πλανᾶται, ὅταν τοῦτο ὁμολογῇ τήν κοινήν πίστιν ὁμοφώνως, ἀπό τῶν ἐπισκόπων μέχρι καί τοῦ τελευταίου πιστοῦ ἐκ τοῦ λαοῦ.

Διά ταῦτα ἀνώτατον ὄργανον τῆς 'Εκκλησίας πρός ἀλάθητον διακήρυξιν τῆς πίστεώς της εἶναι μόνον ἡ Οἰκουμενική Σύνοδος. 'Υπ' αὐτήν, ὡς τό στόμα ὁλοκλήρου τῆς 'Εκκλησίας, ἵστανται τόσον οἱ τοπικαί Σύνοδοι ὅσον καί οἱ ἐπίσκοποι καί πάντα τά ἐπί μέρους μέλη τῆς 'Εκκλησίας, ὡς ἤδη κατά τήν ἀποστολικήν ἐποχήν ἡ Σύνοδος τῶν 'Αποστόλων, εἰς ἥν οὗτοι μετά τῶν πρεσβυτέρων καί ὅλης τῆς τοπικῆς 'Εκκλησίας τῶν 'Ιεροσολύμων ἐξέφρασαν κατά τρόπον αὐθεντικόν τήν βούλησιν συνόλου τῆς 'Εκκλησίας, κατεῖχεν αὐθεντίαν ὑψηλοτέραν τῆς αὐθεντίας παντός ἐπί μέρους 'Αποστόλου (πρβλ. Πράξ. 15). 'Η Οἰκουμενική Σύνοδος, ἀποφαινομένη ὑπό τήν ἐπιστασίαν τοῦ 'Αγίου Πνεύματος, ἔχει τό ἀλάθητον αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς συμφωνίας αὐτῆς μεθ' ὁλοκλήρου τῆς Καθολικῆς 'Εκκλησίας. ῎Ανευ τῆς συμφωνίας ταύτης οὐδεμία σύναξις εἶναι Οἰκουμενική Σύνοδος.

'Η ἀνάγκη διατυπώσεως ὑπό τῆς 'Εκκλησίας δογματικῶν ἀποφάσεων ὑφίσταται δι' αὐτήν ὅταν ἀπειλῆται ἡ ὑγιαίνουσα διδασκαλία ἤ χρήζη αὕτη ἰδιαιτέρας ἑρμηνείας καί ἐπιμαρτυρίας πρός ἀπόκρουσιν αἱρέσεων καί σχισμάτων καί διαφύλαξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος. 'Εννοεῖται ὅτι τό ἀλάθητον ἀναφέρεται μόνον εἰς τήν σῴζουσαν ἀλήθειαν τῆς πίστεως.

Κατά θεμελιώδη τρόπον ἐνέπνευσε τό ῞Αγιον Πνεῦμα, ὅπερ εἶναι τό Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, τήν 'Αγίαν Γραφήν, ἥτις μαρτυρεῖ περί τοῦ σαρκωθέντος αἰωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ. Διά τοῦτο ἡ καθοδήγησις τῆς 'Εκκλησίας διά τοῦ 'Αγίου Πνεύματος νοεῖται πάντοτε ἐν ἀντιστοιχίᾳ τόσον πρός τήν 'Αγίαν Γραφήν ὅσον καί πρός τήν παραδεδομένην ἀποστολικήν διδασκαλίαν καί οὐδέποτε εἶναι αὕτη ἄνευ ἀναφορᾶς πρός ταῦτα (πρβλ. 'Ιω. 16, 13). ῞Οθεν ἡ ἐπί τούτων στηριζομένη συνέχεια τῆς ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ διαφυλασσομένης πίστεως ἐμπερικλείει τήν ἐμμονήν ἐν τῷ πληρώματι τῆς πίστεως ταύτης, συνῳδά τῇ μαρτυρίᾳ τῆς 'Εκκλησίας πάντων τῶν αἰώνων.

Τά ὡς ἄνω περί τοῦ ἀλαθήτου τῆς 'Εκκλησίας ἀποτελοῦσι, κατά τήν καθ' ἡμᾶς Μικτήν 'Ορθοδοξο-Παλαιοκαθολικήν Θεολογικήν 'Επιτροπήν Διαλόγου,

διδασκαλίαν τῆς τε Ὀρθοδόξου καί τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.
Ἐν Μόσχᾳ τῇ 20ῃ Σεπτεμβρίου 1981.
(Ἕπονται αἱ ὑπογραφαί τῶν μελῶν τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς).

III/6. Αἱ Σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας

Ἡ ἐκκλησία εἶναι, ὡς σῶμα Χριστοῦ, ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν ᾧ ἐβαπτίσθησαν πάντα τά μέλη εἰς ἕν σῶμα, οὕτω δέ κοινωνοῦσι ταῦτα τῆς καινῆς ζωῆς καί γιγνώσκουσι τήν ἀλήθειαν ἐν τῷ Πνεύματι τῷ Ἁγίῳ.

Τό ἀρχαῖον ἐκκλησιαστικόν, ἐπισκοπικόν καί συνοδικόν σύστημα ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας πάντων τῶν μελῶν ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Τούτου ἕνεκεν οἱ ἐπίσκοποι, οἵτινες ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή τοῦ Χριστοῦ, προΐστανται τῆς εὐχαριστιακῆς καί τῆς συνοδικῆς συνάξεως, συνδέονται μεθ' ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς μέλη τοῦ ἑνός σώματος (πρβλ. Ἰγνατίου, Σμυρν. 8, 2).

Ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ἐν Χριστῷ διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καινῆς ζωῆς (Α΄ Κορ. 12, 1-31) δεικνύεται ὁ συνοδικός χαρακτήρ ὡς θεμέλιον τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως. Ὅθεν δύναται ἡ Ἐκκλησία, ὡς ὑπό τοῦ Θεοῦ κεκλημένος, ὑπό τοῦ Χριστοῦ λελυτρωμένος καί ὑπό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πεφωτισμένος λαός, νά χαρακτηρίζηται ὡς ἡ μεγάλη Σύνοδος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀπεικονίζεται ἡ ἐν Τριάδι ἑνότης τοῦ Θεοῦ, Πατρός, Υἱοῦ καί Ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ βασικός οὗτος χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας λαμβάνει ἔκτυπον μορφήν ἰδίως κατά τάς ἀντιπροσωπευτικάς συνελεύσεις τῶν ἐπισκόπων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τά συνόδους αὐτῶν διά διαβουλεύσεις καί ἀποφάσεις ἐπί ζητημάτων πίστεως καί τάξεως, τῶν ἀποφάσεων τούτων ὑποκειμένων ἐν τέλει εἰς τήν ἀποδοχήν ἤ τήν ἀπόρριψιν ἐκ μέρους τῆς ὅλης Ἐκκλησίας.

Ὑψίστην ἔκφρασιν λαμβάνει ἡ συνοδική αὕτη ζωή τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ, ἥτις συγκαλεῖται ἵνα διά τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἀντιπροσώπων τῆς κοινωνίας πασῶν τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, λαμβάνῃ ὑποχρεωτικάς ἀποφάσεις ἐπί ζητημάτων πίστεως καί ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἀφορώντων εἰς ὁλόκληρον τήν Ἐκκλησίαν. Αἱ Οἰκουμενικαί Σύνοδοι χρησιμεύουν ὡς τό ὑπέρτατον ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας πρός ἀπόκρουσιν τῶν αἱρέσεων, διατύπωσιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, διαμόρφωσιν καί ἐμπέδωσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος καί διαφύλαξιν τῆς ἑδραζομένης ἐπί τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος.

Ὡς τοιαῦται Οἰκουμενικαί Σύνοδοι ἀναγνωρίζονται αἱ ἑπόμεναι ἑπτά: ἡ ἐν Νίκαιᾳ τῷ 325, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 381, ἡ ἐν Ἐφέσῳ τῷ 431, ἡ ἐν Χαλκηδόνι τῷ 451, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 533 καί τῷ 680 καί ἡ ἐν Νικαίᾳ τῷ 787. Ἐν αὐταῖς ἐξεφράσθη ἡ κοινή πίστις καί συνείδησις τῆς μιᾶς, ἁγίας,

καθολικῆς καί ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, καί ἐξεδηλώθη ἡ ἑνότης τῶν κατά τόπους Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ ἑνί ἁγίῳ σώματι τοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν αἱ Οἰκουμενικαί Σύνοδοι δέν ἵστανται ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὅλου, ἀλλ' ἐν αὐτῇ. Οὕτως ἡ οἰκουμενικότης συνόδου τινός καί ἡ ἀποδοχή τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς δέν εἶναι διά τῆς συγκλήσεώς της δεδομέναι. Πολλῷ μᾶλλον ὡς οἰκουμενική ἀποδεικνύεται κατά τήν ἀκολουθοῦσαν ἐλευθέραν ἀναγνώρισιν αὐτῆς ὑπό τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Διά τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τήν καθόλου ζωήν τῆς Ἐκκλησίας τά μέλη αὐτῆς -κληρικοί καί λαϊκοί- πραγματοποιοῦν τήν ἑνότητα αὐτῶν ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ. Ἐν ταύτῃ τῇ ἑνότητι καί ὁλότητι ἐκφράζεται τό ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας. Συμφώνως πρός ταῦτα δύνανται Οἰκουμενικαί Σύνοδοι νά ἀναγνωρίζωσι καί ἀποφάσεις τοπικῶν Συνόδων ὡς ὑπό τήν ἐπιστασίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ληφθείσας. Ἐξ ἄλλου, καί τοπικαί Σύνοδοι προητοίμασαν κατά τό περιεχόμενον ἀποφάσεις Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί συνέβαλον εἰς τήν ἀποδοχήν τῶν ληφθεισῶν ἀποφάσεων.

Αἱ ἀποφάσεις τῶν Συνόδων διακρίνονται εἰς Ὅρους Πίστεως καί εἰς Κανόνας. Ἐκ τούτων οἱ Ὅροι, ἀναφερόμενοι εἰς τό ἐπί τῆς ἀποκαλύψεως βασιζόμενον δόγμα, κέκτηνται ἀπόλυτον κῦρος καί μόνιμον ὑποχρεωτικόν χαρακτῆρα δι' ὁλόκληρον τήν Ἐκκλησίαν. Κατά συνέπειαν, δέν ὑπόκεινται οὗτοι εἰς μεταβολήν ἤ ἀκύρωσιν, τουτέστιν εἰς ἀλλαγήν, ἡ ὁποία θά μετέβαλλε τό περιεχόμενον αὐτῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως δύναται ἡ Ἐκκλησία νά προβαίνῃ εἰς ἑρμηνευτικήν ἀνάπτυξιν αὐτῶν διά συγχρόνου φρασεολογίας κατά τάς ἑκάστοτε περιστάσεις καί ἀνάγκας διά τήν κατανόησιν καί τήν μαρτυρίαν τῆς πίστεως. Οἱ Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν, ὡς καί τῶν τοπικῶν Συνόδων, ὑπόκεινται, ἐν ὅσῳ δέν ἀφορῶσιν εἰς ζητήματα πίστεως, κατ' ἀρχήν εἰς ὑποκαταστάσιν ἤ συμπλήρωσιν διά νέων κανόνων ἀντιστοίχων μεταγενεστέρων Συνόδων.

Γενικῶς αἱ Ἐκκλησίαι, Ὀρθόδοξος καί Παλαιοκαθολική, φρονοῦσιν ὅτι αἱ Σύνοδοι αὐτῶν ἔχουσι δικαίωμα νά ἐκδίδωσιν, ἐν περιπτώσεσιν ἀνάγκης, Κανόνας καί νά ἐφαρμόζωσιν αὐτούς ἐντός τῆς ἰδίας αὐτῶν περιοχῆς.

Τά ὡς ἄνω περί τῶν Συνόδων τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦσι κατά τήν καθ' ἡμᾶς Μικτήν Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικήν Θεολογικήν Ἐπιτροπήν Διαλόγου διδασκαλίαν τῆς τε Ὀρθοδόξου καί τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν Μόσχᾳ τῇ 20ῃ Σεπτεμβρίου 1981.

(Ἕπονται αἱ ὑπογραφαί τῶν μελῶν τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς)

III/7. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς

1. Ὡς ἀποστολική διαδοχή νοεῖται ἐνταῦθα τόσον ἡ διά κανονικῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μετάδοσις τῆς χάριτος τῆς ἱερωσύνης, ὅσον καί εὐρύτερον ἡ ἀποστολικότης, ἥ τε συνέχισις δηλονοῦν καί διατήρησις ἀνοθεύτου τῆς ἀποστολοπαραδότου διδασκαλίας καί πίστεως καί ἡ ἀδιάκοπος ἀπό τῶν Ἀποστόλων διαδοχή τῶν ἐπισκόπων. Τό μέν πρῶτον ἀποτελεῖ τήν βάσιν, τό δέ δεύτερον οὐσιαστικόν γνώρισμα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, καθ' ὅσον ἡ μέν παρέκκλισις ἀπό τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας καταλύει, ἡ δέ ἀντικανονική ὑπό ἀναρμοδίων χειροτονία διασπᾷ τήν ἀποστολικήν ἀκολουθίαν.

Ὅτι ἡ ἀποστολική διαδοχή ὑπό τήν εὐρυτέραν αὐτῆς ταύτην ἔννοιαν εἶναι οὐσιαστικόν τι διά τήν ζωήν τῆς Ἐκκλησίας καί εἶναι ἀναγκαία πρός συνέχισιν ὑπ' αὐτῆς τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου τῇ ἀσφαλεῖ μεταδόσει τῆς ἁγιαζούσης καί σωζούσης χάριτος, πρόδηλον. Ὡς ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀπεστάλη ὑπό τοῦ Πατρός, οὕτω καί Αὐτός ἀπέστειλε τούς Ἀποστόλους, συνάγων δι' αὐτῶν τόν λαόν τοῦ Θεοῦ καί θεμελιῶν καί προάγων τήν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ.

2. Οἱ Ἀπόστολοι, ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτῶν ὡς αὐτοπτῶν μαρτύρων τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ καί ἐργατῶν τῆς θεμελιώσεως τῆς Ἐκκλησίας, οὐδένα βεβαίως ἔχουσιν ἤ δύνανται νά ἔχωσι διάδοχον. Ἔχουσιν ὅμως διαδόχους ἐν τῷ ἀποστολικῷ καθόλου ἔργῳ, διά νά συνάγωσιν οὗτοι ἑκάστοτε καί οἰκοδομῶσι τήν Ἐκκλησίαν διά τῆς κηρύξεως τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἡγετικῆς θέσεως καί ἐνεργείας ἐν τῇ λειτουργικῇ καί τῇ μυστηριακῇ ζωῇ, ἰδιαίτατα δέ ἐν τῇ τελέσει τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Ἡ Καινή Διαθήκη, καίπερ ὁμιλοῦσα περί πολλῶν χαρισμάτων καί λειτουργημάτων παρά τοῖ πιστοῖς, οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ὡς πρός τήν μοναδικότητα, τό ἀνεπανάληπτον καί τήν θεμελιώδη σημασίαν τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος καί ἔργου (πρβλ. Πραξ. 1, 21-22. Α΄ Κορ. 12, 28. Ἐφ. 2, 20. Ἀποκ. 21, 14).

3. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει τήν ζωήν αὐτῆς ἀπό τοῦ Χριστοῦ, παρόντος ἐν αὐτῇ καί ἐνεργοῦντος διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας, ὁμιλῶν πρός αὐτήν, ἀγαπῶν αὐτήν, καί ἀκουόμενος ὑπ' αὐτῆς. Ἡ σχέσις αὕτη Χριστοῦ καί Ἐκκλησίας νοεῖται οὐχί ὡς τι τό ἀφῃρημένον, ἀλλ' ὡς συγκεκριμένη πραγματικότης καί ἐμπειρία διά προσώπων κληθέντων ὑπό τοῦ Χριστοῦ. Ὡς τοῦτο συνετελεῖτο κατά τήν ἐποχήν τῶν Ἀποστόλων, οὕτω δέον νά συντελῆται καί κατά τούς χρόνους ἡμῶν καί κατά πάντας τούς χρόνους, ἐφ' ὅσον ἡ διάρθρωσις τῆς Ἐκκλησίας κατ' οὐσίαν δέν εἶναι ἄλλη ἐκείνης, ἥν δέδωκεν αὐτῇ ὁ Χριστός.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς κοινωνία πιστῶν, μή δυναμένη νά ὑπάρχῃ ἄνευ τῆς διαρθρώσεως ταύτης, ὀφείλει ἐπίσης νά εὑρίσκηται εἰς ἀδιάκοπον χρονικήν συνάφειαν πρός τήν ἀρχήν αὐτῆς καί πρός τήν Ἐκκλησίαν τῶν προηγηθεισῶν καί

τῶν ἐπερχομένων γενεῶν. Κατά ταῦτα ἡ κλῆσις τῶν φορέων τῆς ἱερωσύνης ἐν τῇ ἀποστολικῇ διαδοχῇ δέν εἶναί τι τό ὅλως νέον, ἄνευ συναφείας πρός τήν ἀρχήν τῆς 'Εκκλησίας, ἀλλά ἐπανάληψις καί περαιτέρω μετάδοσις ἐκείνου, ὅπερ ἐγίνετο ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ ἀπ' ἀρχῆς. 'Η ἐπίθεσις τῶν χειρῶν μετ' εὐχῆς, ἐν κοινωνίᾳ μετά τῆς ὅλης 'Εκκλησίας, εἶναι τό μόνον ὑπό τῆς Γραφῆς καί τῆς Παραδόσεως δεικνύμενον μυστηριακόν μέσον τῆς μεταδόσεως τῆς χάριτος τῆς ἱερωσύνης[1].

4. 'Η ἀνάγκη διατηρήσεως ἀδιασπάστου τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ὥς τε συνεχίσεως τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας καί ὡς μεταδόσεως τῆς ἱερωσύνης καί χάριτος καί ἀποστολῆς διά κανονικῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἀποτελεῖ γενικήν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων τῆς 'Εκκλησίας.

5. Τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ὑπό τήν ὡς ἄνω αὐτῆς ἔννοιαν ἰδιαιτέρως πάλαι τε καί νῦν ἐξαίρει ἡ 'Ορθόδοξος 'Ανατολική 'Εκκλησία, τό περί αὐτῆς ζήτημα τιθεῖσα εἰς πᾶσαν προσπάθειαν ἀποκαταστάσεως τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος. Τῆς ἀναγκαιότητος ταύτης ἔχεται στερεῶς καί ἡ Παλαιοκαθολική 'Εκκλησία.

Τά ὡς ἄνω περί τῆς ἀναγκαιότητος τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἀποτελοῦσι κατά τήν καθ' ἡμᾶς Μικτήν 'Ορθοδοξο-Παλαιοκαθολικήν Θεολογικήν 'Επιτροπήν Διαλόγου, διδασκαλίαν τῆς τε 'Ορθοδόξου καί τῆς Παλαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας.

'Εν Μόσχᾳ τῇ 20ῇ Σεπτεμβρίου 1981.

("Επονται αἱ ὑπογραφαί τῶν μελῶν τῆς Μικτῆς 'Επιτροπῆς)

1. Πλείονα περί τούτου εἰς τά κείμενα περί μυστηρίων, μέ τά ὁποῖα θά ἀσχοληθῇ μελλοντικῶς ἡ 'Επιτροπή.

Ἀρχιμ. Μακαρίου Βαρλᾶ

Ἡ διά πυρός καί φωτός ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ

Ἀπό τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου μέχρι τῆς τελικῆς κρίσεως ἡ Ἱστορία τοῦ κόσμου δέν εἶναι ἄλλον τι εἰ μή ἡ Ἱστορία τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καί ἡ ποικιλόμορφος ἐμφάνισις Αὐτοῦ εἰς τόν ἄνθρωπον. Μία δέ ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων μορφῶν ἐμφανίσεως τοῦ Θεοῦ ἦτο καί ἡ διά πυρός ἤ φωτός γενομένη. Προφανής κατά συνέπειαν καθίσταται ἡ ὑψίστη σημασία τῆς διά τῶν τοιούτων μέσων ἐμφανίσεως τοῦ Θείου τόσον εἰς τήν Παλαιάν ὅσον καί εἰς τήν Καινήν Διαθήκην. Τήν σπουδαιότητα ταύτην ὄχι μόνον ἐπαρουσίασεν εἰς τά βιβλία της ἡ Π. καί Κ. Διαθήκη, ἀλλά κυρίως ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία ἐξύμνησεν τόσον εἰς τήν λατρείαν διά τῶν ὕμνων ὅσον καί εἰς τήν παράδοσιν διά τῶν πολλῶν σχετικῶν συγγραφῶν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἐνῷ ὅμως δι᾽ ἄλλας πτυχάς τοῦ ὅλου θέματος ἐγένοντο ἱκαναί μελέται, διά τήν διά τοῦ πυρός καί φωτός ἐμφάνισιν τοῦ Θεοῦ εἰς τόν κόσμον κατά τήν Ἁγίαν Γραφήν δέν ἐγένετο σχετική ἔρευνα μέχρι τοῦδε καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν. Ἐνταῦθα κατεβλήθη προσπάθεια ὅπως παρουσιασθῇ γενικῶς ἡ διά τοῦ Φωτός καί Πυρός μόνον ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ εἰς τόν ἄνθρωπον καί οὐχί ὁλόκληρος ἡ πολύτροπος καί πολύμορφος Ἀποκάλυψίς του.

Εἰσαγωγή

1. Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ εἰς τόν κόσμον

Ἡ πρός τόν κόσμον φορά τοῦ Θεοῦ δηλοῦται διά πλήθους λέξεων ὡς αἱ ἀποκάλυψις, φανέρωσις, θεοφάνεια, ἐπιφάνεια, ἐπιδημία κ.λ.π. Ὁ ὅρος ἀποκάλυψις σημαίνει γενικῶς μέν τήν φανέρωσιν κεκρυμμένων πραγμάτων, εἰδικῶς δέ ἐν τῇ Θεολογίᾳ τήν διάνοιξιν τῶν Θείων θελήσεων ἤτοι τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ ἤ καί αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀποκάλυψις εἶναι ἡ πρώτη ὄψις τῶν σχέσεων μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ἡ καθοριζομένη διά τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καί ἔχουσα ὡς ἀντίστροφον τήν ἀνταπόκρισιν τοῦ ἀνθρώπου πρός αὐτήν.

Ὁ Θεός εἶναι ὑποκείμενον ἐνεργοῦν τήν ἀποκάλυψιν, αὐτοαποκαλυπτόμενον. Ἀποκαλύπτεται δηλ. ὄχι πρός τόν ἑαυτόν Του, ἀλλά πρός τά ἔξω καί μάλιστα πρός δημιουργήματα προερχόμενα ἐκ τῆς Θείας θελήσεως ἱκανά νά συλλάβουν τήν ἀποκάλυψιν. Ταῦτα εἶναι οἱ ἄγγελοι καί οἱ ἄνθρωποι. Οὕτω ἡ ἀποκάλυψις εἶναι συνάντησις προσωπικοτήτων, τοῦ ἀποκαλυπτοῦ καί τοῦ δέκτου, τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου.

Αἱ σχέσεις Θεοῦ καί ἀνθρώπων δύνανται νά παρασταθοῦν διά συνεχῶν ῥευμάτων, παραλλήλων καί ἐφαπτομένων, ἀλλ᾽ ἀντιστρόφων. Τό ἕνα εἶναι ἡ κατάβασις τοῦ Θεοῦ πραγματοποιουμένη εἰς διαφόρους φάσεις, τό δέ ἄλλο εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ πραγματοποιουμένη ὁμοίως εἰς ποικίλα στάδια. Κατάβασις εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ διά διαφόρων τρόπων ἐμφανίσεως ἐνῶ ἀνάβασις εἶναι ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου.

2. Μορφαί ἀποκαλύψεως

Ὁ Θεός εἶναι αἰωνίως ἀποκαλυπτής καίτοι ἀποκαλύπτεται ἐν χρόνῳ. Ἡ ἀποκάλυψις εἶναι αἰωνία καί εἶναι προϊόν τῆς Θείας ἐνεργείας διά παντός. Ἐνεργεῖται ὑπό ἐγκοσμίους μορφάς διότι θά ἦτο ἀνήκουστος ἡ ἄκρατος εἴσοδος τοῦ ὑπερβατικοῦ εἰς τό ἐγκόσμιον. Ἡ ἀνθρωπίνη αἴσθησις καί νόησις εἶναι συγκεκριμμέναι, οὕτως ὥστε νά χωροῦν ὡρισμένας εἰκόνας καί ἐννοίας συμμόρφους πρός τά ἐγκόσμια, τό δέ Θεῖον κατά τήν ἀληθῆ του ὑπόστασιν εἶναι εἰς αὐτάς ἀχώρητον. Διά τοῦτο παρίσταται ἀνάγκη νά περιβληθῇ ἔνδυμα προσιτόν εἰς αὐτάς καί μοναδικός τρόπος πρός τοῦτο εἶναι ἡ χρῆσις ἐγκοσμίων μορφῶν αἱ ὁποῖαι καθίστανται φορεῖς τοῦ Θείου.

Τόσον ἡ Παλαιά ὅσον καί ἡ Καινή Διαθήκη προσέτι δέ καί οἱ ἱεροί συγγραφεῖς καί πατέρες τῆς Ἐκκλησίας παρουσιάζουν πολλούς τρόπους καί ποικίλα σχήματα ὡς φορεῖς τῆς Θείας ἀποκαλύψεως ὅπως τάς εἰκόνας, τά σύμβολα, τήν Θεοφάνειαν, τήν Θεοπνευστίαν.

Εἰκών εἶναι τό ἀπείκασμα δηλ. τό ὁμοίωμα ὑπό τό ὁποῖον ἐμφανίζεται ἕν πρότυπον. Βεβαίως μία εἰκών δέν εἶναι ἡ οὐσιώδης ἐμφάνισις τοῦ Θείου, ἀλλ' ὡς τονίζουν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἡ δι' αὐτῆς ἐπαρκής παράστασις τῆς προσωπικότητος τοῦ Θεοῦ, «παντός εἰκονιζομένου οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ ὑπόστασις εἰκονίζεται» (Θεόδωρος Στουδίτης).

Ὁ ἄνθρωπος π.χ. εἶναι διά παντός εἰκών τοῦ Θείου Λόγου, ἀλλ' οἱ εἰς τόν Ἀβραάμ ἐμφανισθέντες τρεῖς ξένοι παροδικῶς μόνον ἐσυμβόλισαν τόν Θεόν. Ἑπομένως ἄλλο σύμβολον καί ἄλλο εἰκών. Τά σύμβολα λαμβάνουν παροδικῶς ὡρισμένην σημασίαν διάφορον τῆς συνήθους καθιστάμενα οὕτω «σημεῖα». Τά σύμβολα εἶναι φυσικά ἤ φασματικά. Τό περιλάμψαν φῶς εἰς τό Θαβώρ ἦτο σύμβολον τῆς Θεότητος ὡς ἐκάλει τοῦτο ὁ Καλαυρός Βαρλαάμ «σύμβολον Θεότητος».

Ἄλλη μορφή καταβάσεως τοῦ Θείου εἶναι ἡ Θεοφάνεια δηλ. ἡ πρόσκαιρος ἤ μόνιμος ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ.

Τρία εἴδη Θεοφανείας ὑπάρχουν. Πρῶτον ἡ φασματική. Ὁ Θεός ἐνεφανίσθη ὡς ἄγγελος ἐν «πυρί φλογός» εἰς τόν Μωϋσῆν, ὡς ἄγγελος πάλιν εἰς τόν Μωϋσῆν καί ὡς ἄνθρωπος πολλάκις. Ἐπειδή οὔτε ἄγγελος οὔτε ἄνθρωπος εἶναι ὁ Θεός, οὔτε συγκεκριμένοι ἄγγελοι ἤ ἄνθρωποι ἦσαν οἱ ἐμφανισθέντες, λέγομεν ὅτι πρόκειται περί φασματικῆς ἐμφανίσεως. Πλασματική δέ εἶναι παρομοίως καί ἡ ἀκουομένη κατά τάς περιπτώσεις ταύτας φωνή τοῦ Θεοῦ.

Δεύτερον εἶδος Θεοφανείας εἶναι ἡ ἐν ἀοράτῃ μορφῇ γενομένη πρός τόν Μωϋσῆν ἐν Σινᾶ καί πρός ὡρισμένους προφῆτας ἤ Ἁγίους. Αἱ μαρμαρυγαί χαρακτηρίζουσαι μόνιμον ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ εἶναι οὐσιώδης ἐνέργεια Αὐτοῦ. Ἐνίοτε μόναι αὐταί, τό φῶς, ἡ λάμψις δηλοῦν τήν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ.

Τρίτον εἶδος Θεοφανείας εἶναι ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θείου Λόγου ἡ ὁποία δέν εἶναι συμβολική ὑφ' οἱανδήποτε ἔννοιαν, ἀλλά πραγματική.

Τέλος ἡ ἀποκάλυψις πραγματοποιεῖται διά τῆς μορφῆς τῆς Θεοπνευστίας ἡ ὁποία καί σημαίνει τήν ἄμεσον ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἐπί τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐνῶ κατά τάς τρεῖς πρώτας μορφάς-εἰκόνας-σύμβολα-Θεοφάνεια- ἡ ἐνέργεια τελεῖται δι' αἰσθητῶν ἐμφανίσεων.

Κατωτέρω καταβάλλεται προσπάθεια ὅπως παρουσιαστῇ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ διά πυρός καί φωτός κατά τήν Ἁγίαν Γραφήν ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ κατά τά τρία εἴδη τῆς Θεοφανείας ὡς ἀνωτέρω διετυπώθησαν. Ἐνίοτε ἐκρίθη λίαν ἀπαραίτητον ὅπως παρεμβληθοῦν ἐπεξηγηματικά στοιχεῖα ἐκ τῆς παραδόσεως, τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Ὑμνολογίας διά τόν τονισμόν τῆς διά πυρός καί φωτός ἐμφανίσεως τοῦ Θεοῦ εἰς τόν ἄνθρωπον.

Ἡ διά πυρός καί φωτός ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ

1. Γενική θεώρησις τῆς Θείας ἐμφανίσεως

Παρακολουθοῦντες τήν ἱστορίαν τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως διαπιστώνομεν ὅτι κατά τήν Παλαιοδιαθηκικήν περίοδον ἐγένετο ἰδιαιτέρα ἀποκάλυψις τοῦ Πατρός, ἀκολούθως ἔλαβεν χώραν ἡ φανέρωσις τοῦ Υἱοῦ καί τέλος ἐγνωρίσθη τό Πανάγιον Πνεῦμα. Κατ' ἀρχήν δηλ. ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ εἰς τόν κόσμον ἐγένετο διά κτισμάτων, διά τῆς ἱστορίας, διά τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ Θείας εἰκόνος, δι' ἐκτάκτων ἐνεργειῶν πρός ἐκλεκτά πρόσωπα τῶν προχριστιανικῶν χρόνων, διά τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, διά τῆς ἐπιδημίας τοῦ Πνεύματος καί τέλος δι' ἐλλάμψεων πρός ἐκλεκτά πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας.

Μέ βάσιν τάς Θείας Γραφάς διαπιστώνομεν ὅτι ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ πραγματοποιεῖται ἀκόμη διά τῶν μαρμαρυγῶν τοῦ Θεοῦ (Φῶς, φωτεινή νεφέλη, ἀκτίς, πῦρ, καιομένη βάτος, λάμψις κ.λ.π.) αἵτινες δηλοῦν τήν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. Εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην πολλαχοῦ γίνεται ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ διά πυρός. Ὁ ὅρος πῦρ συναντᾶται 350 καί πλέον φοράς ὑποδηλῶν τό Θεῖον. Εἰς ὅλας σχεδόν τάς περιπτώσεις τό πῦρ καί τό φῶς εἶναι μορφαί διά τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθη ἡ ὑπερβατή ἁγιότης καί ἡ δόξα τοῦ Κυρίου. Εἰδικώτερον τό πῦρ κατά τήν Παλαιάν Διαθήκην εἶναι μέσον Θείου δικαστηρίου καί Θείας δίκης. Ἀκόμη ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Θείας οἰκονομίας καί ἡ πολύτροπος καί πολύμορφος ἐνέργειά του γίνεται διά πυρίνων γλωσσῶν, φωτός, φωτεινῆς νεφέλης, ἀκτῖνος ὡς αἱ πύριναι γλῶσσαι κατά τήν Πεντηκοστήν, αἱ φωτειναί ἀκτῖνες κατά τήν Γέννησιν, ἡ φωτεινή νεφέλη κατά τήν Μεταμόρφωσιν κ.ἄ. Ὁ Θεός ἐμφανίζεται εἰς τό ὄρος Θαβώρ διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπό τήν μορφήν τῆς νεφέλης «καί ἰδού νεφέλη φωτεινή ἐπεσκίασεν αὐτούς καί φωνή ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα» (Ματθ. 17,5). Τό Πνεῦμα ὁμοίως ἐμφυσᾷ ὁ Ἀναστάς Ἰησοῦς εἰς τούς μαθητάς Του κατά τήν πρώτην συνάντησίν των μετά τήν Ἀνάστασίν Του, «... καί τοῦτο εἰπών ἐνεφύσησεν καί λέγει αὐτοῖς· λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον...» (Ἰωάν. 20, 21, 22). Τέλος μετά τήν Ἀνάληψίν Του ὁ Κύριος ἀπέστειλε εἰς τούς μαθητάς Του τό Ἅγιον Πνεῦμα τό Ὁποῖον ἐπεδήμησεν ὑπό μορφήν πυρίνων γλωσσῶν, «... καί ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεί πυρός, καί ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν...» (Πραξ. 2,2-4), «ἵνα μένῃ μετ' αὐτῶν εἰς τόν αἰῶνα» (Ἰωάν. 14, 16-17) καί νά ὁδηγῇ τοῦ λοιποῦ τήν ἀνθρωπότητα εἰς τήν ἕνωσίν της μέ τόν Θεόν. (Πρβλ. Τό Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ζωγραφικήν, Θωμᾶ Προβατάκη σελ. 15 καί ἑξ. Θεσσαλονίκη 1971).

Ἡ ἀνωτέρω παρουσίασις τοῦ Θεοῦ διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις καθότι ἤ ὁ Πατήρ ἐμφανισθῇ ἤ ὁ Υἱός ἤ τό

Ἅγιον Πνεῦμα ἕνα καί τό αὐτό πρόκειται, καθ᾽ ὅτι «ὅπου ἡ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος παρουσία ἐκεῖ καί Χριστοῦ ἐπιδημία· ὅπου δέ Χριστός ἐκεῖ καί ὁ Πατήρ πάρεστι δηλονότι» (P.G. 31, 600).

Ἡ διά τοῦ πυρός ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ εἰς τόν κόσμον. Εἰδική βιβλική θεώρησις

1. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ

Κατ᾽ ἀρχήν εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην ὑπάρχουν πλεῖσται ἀφηγήσεις κατά τάς ὁποίας ἐνεφανίσθη ὁ Θεός διά πυρός ἤ νά ἐκλήθη ὑπό τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν καί συγγραφέων. Εἰς τό Δευτερονόμιον π.χ. χαρακτηρίζεται ὡς πῦρ, «... ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου πῦρ καταναλίσκον ἐστίν, Θεός ζηλωτής» (Δευτερ. 4, 24· 9, 3. Ἠσαΐας 33, 14). Ἐνταῦθα δέν πρόκειται περί προσωποποιήσεως τοῦ στοιχείου τοῦ πυρός ἤ περί οὐσίας ἐξ ἧς προέρχεται κάθε ὄν ὅπως συναντᾶται εἰς τόν Ἡράκλειτον, ἀλλά συνδέεται περισσότερον μέ τήν χάριν τοῦ Θεοῦ καί κυρίως μέ τήν δικαστικήν ἐξουσίαν ἥν ἔχει ὁ Θεός εἰς τήν Ἱστορίαν. Μετά πυρίνης ρομφαίας δηλ. φρουρεῖ τούς ἀνθρώπους ὥστε οὗτοι νά τηροῦν τάς ἐπαγγελίας Του. Γενικώτερον τό πῦρ κατά τήν Παλαιάν Διαθήκην χρησιμοποιεῖται Θεοκεντρικῶς διά νά ἐκφράσῃ τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ ὅστις κινεῖται ἐντός μυστηρίου, πρᾶγμα πού φοβίζει τούς ἀνθρώπους. Συγχρόνως ὅμως σκορπίζεται εἰς αὐτούς χαρά καί οὕτω ἐκφράζεται ἡ ἰδιότης τοῦ Θεοῦ ὡς κριτοῦ καί δικαστοῦ τοῦ κόσμου.

Εἰδικώτερον ἡ Παλαιά Διαθήκη παρουσιάζει τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ ὡς πῦρ, «τό δέ εἶδος τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ὡσεί πῦρ φλέγον ἐπί τῆς κορυφῆς τοῦ Ὄρους» (Ἔξοδ. 24, 17). Ὁμοίως παρουσιάζεται καί ὡς φωτεινή νεφέλη κατά τήν ἡμέραν καί πῦρ κατά τήν νύκτα, «νεφέλη γάρ ἐπί τῆς σκηνῆς ἡμέρας καί πῦρ ἐπ᾽ αὐτῆς νυκτός» (Ἔξοδ. 40, 38). Ἄλλοτε παρουσιάζεται ὁ Λόγος τοῦ Κυρίου ὡς πῦρ, «ἐγένετο ὡς πῦρ καιόμενον ἐν τοῖς ὀστέοις μου...» (Ἱερεμίου 20, 9). Ἡ βιβλική σκέψις ὁμιλεῖ μέ τάς ἰδίας φράσεις καί λέξεις περί τῆς ἐσχατολογίας ἀπό τήν ἐποχή ἀκόμη τῶν Προφητῶν.

Ἡ Π.Δ. ἐμφανίζει τόν Θεόν τιμωρόν διά τοῦ πυρός θέλουσα νά δηλωθῇ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἡ ἐξουσία τήν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεός ἐντός τῶν πλαισίων τῆς Ἱστορίας καί τῆς τιμωρίας. Ὁ θυμός καί ἡ ὀργή παρουσιάζεται ὡς «πῦρ» ἀποστελλόμενον ἐξ οὐρανοῦ καί δυνάμενον νά κατακαύσῃ τούς κακούς καί ἀσεβεῖς ἔναντι τῶν Ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ· «ἀνέβη καπνός ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) καί πῦρ ἐκ στόματος αὐτοῦ κατέδεται» (Β´ Βασιλειῶν 22, 9). Καί ἀλλαχοῦ «καί ἔπεσεν πῦρ παρά Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καί κατέφαγε τά ὁλοκαυτώματα» (Γ´ Βασιλ. 18, 38). Ὁ προφ. Ἰεζεκιήλ σαφέστερος ἄλλων ἱερῶν συγγραφέων ἐπί τοῦ θέματος λέγει, «ἐν πυρί ὀργῆς

μου ἐμφυσήσω ἐπί σέ» (Ἰεζεκιήλ 21, 36) «ἐν πυρί θυμοῦ μου ἐλάλησα» (Ἰεζ. 36, 5) κ.ἄ.

Ἄλλοτε ἐμφανίζεται Ἄγγελος Κυρίου διά πυρός, εἰκονίζων τόν Θεόν «ὤφθη δέ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογί πυρός ἐκ τοῦ βάτου (Ἔξοδ. 3, 2). Ἐνεφανίσθη ἀκόμη εἰς τήν καιομένην καί μή φλεγομένη βάτον, «καί τό ὄρος ἐκαίετο πυρί ἕως τοῦ οὐρανοῦ καί ἐλάλησε Κύριος ἐκ μέσου τοῦ πυρός...» (Δευτερ. 4, 11-12).

2. Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ

Ἐξετάζοντες τήν διά πυρός ἐμφάνισιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ παρατηροῦμεν ὅτι πολλάκις ἐνεφανίσθη Οὗτος διά πυρός. Ἡ Βάπτισις, ἡ σωτηρία, ἡ τιμωρία, ἡ ἀποκάλυψις καί ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πραγματοποιοῦνται διά πυρός ὅπου ἀποκαλύπτεται ὁ Θεός. Ἡ Βάπτισις π.χ. γίνεται διά τοῦ πυρός, «... αὐτός ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καί πυρί» (Ματθ. 3, 11).

Ἡ τιμωρία πραγματοποιεῖται ὑπό τοῦ Θεοῦ διά πυρός, «οἱ δέ νῦν οὐρανοί καί ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσίν πυρί τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καί ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων» (Πέτρου Β΄ 3, 7) (πρβλ. Β΄ Θεσσαλονικεῖς 1, 8). Ἡ ἐπιδημία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐγένετο ὡς πυρίνη γλῶσσα ἐπί τῆς κεφαλῆς τῶν μαθητῶν. «Καί ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τήν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἦσαν πάντες ὁμοῦ ἐπί τό αὐτό· καί ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας καί ἐπλήρωσεν ὅλον τόν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι, καί ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεί πυρός καί ἐκάθησεν εἰς ἕνα ἕκαστον αὐτῶν καί ἐπλήσθησαν πάντες Πνεύματος Ἁγίου...» (Πραξ. 2, 1-4). Ἐνταῦθα τό πῦρ συνδέεται περισσότερον πρός τήν Χάριν τοῦ Θεοῦ καί ὄχι πρός τήν δικαιοσύνην Αὐτοῦ. Ἀλλά καί τό Ματθ. 3, 11, Λουκ. 3, 16, ἡ χάρις καί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ παρουσιάζονται ἐν συνδυασμῷ μέ τό «πῦρ», τό ὁποῖον θά ξεκαθαρίσῃ τά σαπρά ἀπό τά καλά.

Εἰς τό στόμα τοῦ Ἰησοῦ ὁ ὅρος «πῦρ» χρησιμοποιεῖται κυρίως διά νά δηλώσῃ τό αἰώνιον πῦρ τῆς κολάσεως (Μαρκ. 9, 49. Λουκ. 12, 49).

Εἰς τόν Ἀπόστ. Παῦλον ἡ λέξις «πῦρ» ἀπαντᾶται 3 φοράς καί ἀναφέρεται εἰς τό ἐσχατολογικόν πῦρ τῆς κολάσεως (Κορινθ. 3, 13 καί 15, Β΄ Θεσ. 1, 8 καί Ρωμ. 12, 20).

Εἰδικώτερον ἐρευνῶντες τά πράγματα διαπιστώνομεν ὅτι εἰς τήν Κ.Δ. δέν παρατηροῦνται ἐμφανίσεις τοῦ Θεοῦ παρόμοιαι μέ ἐκείνας τῆς Π.Δ. Μόνον εἰς τήν Ἀποκάλυψιν γίνεται λόγος ὄχι ὀλίγας φοράς. Κατά τό 8,8 ὅταν ἐμφανισθοῦν αἱ πληγαί θά συνοδεύωνται ἀπό τάς ἑπτά σάλπιγγας, ὁπότε θά ἐμφανισθῇ ὁ «πύρινος ἀστήρ». Κατά τήν 6ην σάλπιγγα ἐμφανίζεται

«φῶς, καπνός καί θεῖον» (θειάφι) τά ὁποῖα δηλώνουν «τήν θύελλαν καί διάλυσιν» τοῦ κόσμου κατά τήν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Εἰς τό 1,9 καί ἑξ. καθώς καί ἀπό τόν 14ον κυρίως καί ἑξῆς στίχον ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζεται μέ ὀφθαλμούς ὅλους φλόγα, τά πόδια Του ὡς ὀρείχαλκος εὑρισκόμενος εἰς κάμινον (βλπ. καί 2, 18). Ταῦτα πάντα δηλώνουν τήν οὐράνιον δόξαν καί μεγαλοπρέπειαν. Ὅταν πάλι παρόμοιαι εἰκόνες παρατηροῦνται εἰς τούς ἀγγέλους, ὅπως π.χ. εἰς τό 10,1 τῆς Ἀποκαλύψεως, τοῦτο φανερώνει ὅτι τό «πῦρ» εἶναι γνώρισμα τῶν ὄντων ἐκείνων δηλ. τῶν ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι μετέχουν εἰς τήν οὐράνιον δόξαν καί μεγαλοπρέπειαν. Τό ἴδιο συμβαίνει ἐνίοτε καί δι᾿ ἀντικείμενα ὅπως π.χ. Ἀποκ. 15, 2, 4, 6 κ.λ.π. ἔνθα γίνεται λόγος διά τήν «μεμειγμένην πυρί» ἤ τήν «ὁμοίαν κρυστάλλῳ» λίμνην. Ταῦτα γενικῶς φανερώνουν τήν Οὐράνιον Δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ διά τοῦ φωτός ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ καί Καινῇ Διαθήκῃ

1. Ἡ ἐμφάνισις διά τῆς Ἀποκαλύψεως

Ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι πλήρης ἐκφράσεων ἀναφερομένων εἰς τό φῶς, τήν Θείαν φωτοχυσίαν, τάς φωτεινάς ἀκτῖνας κ.λ.π. Ὁ Θεός καλεῖται Φῶς ἐρχόμενον εἰς τόν κόσμον, «... ὅτι τό φῶς ἐλήλυθεν εἰς τόν κόσμον». (Ἰωάν. 3, 19 καί ἀλλαχοῦ). «Πάλιν οὖν αὐτοῖς ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς λέγων· Ἐγώ εἰμί τό Φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν μοι οὐ μή περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ᾿ ἕξει τό φῶς τῆς ζωῆς» (Ἰωάν. 8, 12). Καλεῖται ἀκόμη, «Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν» (Λουκ. 2, 32) καί ἄλλας. Ὑπάρχουν ἐπίσης πλεῖστα χωρία τῆς Κ.Δ. ἅτινα ὁμιλοῦν περί τοῦ Θεοῦ ὡς φωτός τό ὁποῖον φωτίζει «πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τόν κόσμον» (Ἰωάννου 1, 9).

Τό φῶς κατά τόν Ἰωάννην ὅπως καί διά τούς ἄλλους Εὐαγγελιστάς σημαίνει τό φῶς τῶν ἀνθρώπων. Φῶς εἶναι ἡ σχέσις κατά τούς ἑρμηνευτάς πού ἔχουν οἱ ἄνθρωποι πρός τόν Θεόν. Εἶναι ἡ προσωποποίησις τοῦ Σωτῆρος ὡς ἰδιότητος καί δυνάμεως αὐτοῦ ἤ ὡς τελείας ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ πρός τόν κόσμον (Ἰωάν. 3, 19 - 8, 12 - 9, 5 Λουκ. 18,8-2,32. Πράξ. 26, 18. Ρωμ. 13,12. Κορ. 6,14. Ἐφ. 5,8. Α´ Θεσ. 5,5. Α´ Πέτρου 2,9). Μάλιστα, ὡς σημειώνει ὁ Δαμαλᾶς, ὅ,τι εἶναι διά τόν σωματικόν βίον τό φῶς, τό ἴδιον διά τόν Πνευματικόν βίον εἶναι ἡ διά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθεῖσα εἰς τόν ἄνθρωπον πλήρης καί τελεία ἀποκάλυψις.

Διά τήν μυστικήν Θεολογίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας αἱ ἐκφράσεις περί τοῦ Θεοῦ ὡς φωτός δέν εἶναι μεταφοραί ἤ ῥητορικά σχήματα, ἀλλά λόγοι ἐκφράζοντες μίαν πραγματικήν ὄψιν τῆς Θεότητος. Ἐάν ὁ Θεός καλῆται Φῶς, εἶναι διότι δέν δύναται νά μείνῃ ξένος πρός τήν ἡμετέραν ἐμπειρίαν.

Ἡ «γνῶσις», ἡ συνείδησις τοῦ Θεοῦ διά τούς εἰς τόν ἀνώτερον βαθμόν εὑρισκομένους εἶναι μία ἐμπειρία τοῦ ἀκτίστου φωτός καί αὐτή δέ ἀκόμη ἡ ἐμπειρία εἶναι φῶς· «ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς» (Ψαλ. 35,10).

Εἶναι τό αὐτό φῶς τό ὁποῖον δεχόμεθα καί ὑπό τοῦ ὁποίου καταλαμβανόμεθα ἐν τῇ μυστικῇ ἐμπειρίᾳ, ὡς μαρτυροῦν οἱ μεγάλοι Θεολόγοι καί πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, Μάξιμος, Διονύσιος Ἀεροπαγίτης κ.ἄ. Ἡ ἐμπειρία τοῦ Φωτός λέγουν ἡ ὁποία εἶναι ἡ συνειδητή πνευματική ζωή ἤ ἡ «γνῶσις» ἀποκαλύπτει τήν παρουσίαν τῆς κεκτημένης ὑπό τοῦ ἀνθρώπου χάριτος.

Ὁ κατ' ἐνέργειαν Θεός κατά τήν Γραφήν μεταδίδεται, δύναται νά καταστῇ γνωστός εἶναι φῶς, εἶναι φῶς ἄκτιστον εἰς τό ὁποῖον ἀποκαλύπτεται ὁ Θεός καί μεταδίδεται εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔρχονται εἰς ἕνωσιν μετ' Αὐτοῦ. Καλεῖται ὁ Θεός Φῶς διότι εἶναι Φῶς ὄχι μόνον κατ' ἀναλογίαν πρός τό ὑλικόν φῶς, τό Θεῖον Φῶς δέν ἔχει ἀλληγορικήν καί ἀφηρημένην τινά ἔννοιαν. Ὄχι. Εἶναι δεδομένον τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας πού φωτίζει τούς ἐν σκότει εὑρισκομένους (Ματθαίου 4,16. Ἰωάννου 1,4.7.9).

Τό Φῶς ὡς ἀνωτέρω περιγράφεται εἶναι καί ἔλλαμψις καί δύναται νά προσδιορισθῇ ὡς ὁ ὁρατός χαρακτήρ τῆς Θεότητος, τῶν ἐνεργειῶν ἤ τῆς χάριτος, διά τῆς ὁποίας γνωρίζεται ὁ Θεός. Τό Φῶς τοῦτο δέν εἶναι διανοητικῆς φύσεως ὡς εἶναι ἐνίοτε ἡ ἔλλαμψις τοῦ νοός μέ τήν ἀλληγορικήν καί ἀφηρημένην ἔννοιαν. Τοῦτο πληροῖ συγχρόνως νοῦν καί αἰσθήσεις ἀποκαλυπτόμενον εἰς τόν ὅλον ἀνθρώπινον καί ὄχι εἰς μίαν τῶν ἰδιοτήτων του, «ἐν τῷ Φωτί σου ὀψόμεθα Φῶς» (Ψαλμ. 35,10) καί ἀλλαχοῦ, «Μακάριος ὁ λαός ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν· Κύριε ἐν τῷ φωτί τοῦ προσώπου Σου πορεύσονται» (Ψαλμ. 88, 16 πρβλ. Ψαλμ. 4,7. 42,3. Παροιμ. 20,27. Σοφ. Σειράχ 50, 29. Ἀβακκούμ 3, 4. Ἠσαΐας 2,5. 9,1. 60,3. 19. 20). Τό Φῶς τοῦτο εἶναι ἄϋλον καί οὐδέν τό αἰσθητόν ἔχει, ὡς μαρτυρεῖ εἰς τά ποιήματά του ὁ Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος.

«Ἔστι πῦρ τό Θεῖον ὄντως
Ἄκτιστον ἀόρατόν γε
Ἄναρχον καί ἄϋλον τέ».
(Συμεῶνος Νέου Θεολόγου, Ποιήματα, Ἔκδ.
Σμύρνης 1886, 2ον μέρος, σελίς 1).

Οἱ πατέρες διακρίνουν εἰς τά συγγράμματά των (Ἁγιορειτικός τόμος, P.G. 150, 1833) τό αἰσθητόν φῶς, τό νοητόν φῶς καί τό ἄκτιστον τό ὑπερέχον ἐξ ἴσου τῶν δύο πρώτων.

Τό εἰς τήν Θείαν Μεταμόρφωσιν ἐμφανισθέν φῶς εἶχε Θείαν καί ἄκτιστον Φύσιν. Ὁ Εὐαγγελιστής Ματθαῖος περιγράφων τήν Μεταμόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ λέγει χαρακτηριστικῶς «... Ἰδού νεφέλη φωτεινή ἐπεσκίασεν αὐτούς καί ἰδού φωνή ἐκ τῆς νεφέλης...» (Ματθ. 1,5). Τό φῶς δηλ. τό ὁποῖον εἶδον οἱ Ἀπόστολοι ἐπί τοῦ Ὄρους Θαβώρ εἶναι φυσική

ἰδιότης τοῦ Θεοῦ. Αἰώνιον, ἀτελεύτητον ὑπάρχον ἐκτός χρόνου καί τόπου. Τό ἴδιον ἐνεφανίσθη εἰς τάς Θεοφανείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, «ἀλλ᾽ ἔσται σοι Κύριος Φῶς αἰώνιον καί Θεός δόξασον» (᾽Ησαΐας 60,19). Εἶναι τό φῶς πού φωτίζει καί καθοδηγεῖ εἰς τήν ὁδόν τῆς ἀληθείας, «ἐκ νυκτός ὀρθρίζει τό Πνεῦμα μου πρός Σέ ὁ Θεός, διότι Φῶς τά προστάγματά Σου ἐπί τῆς γῆς» (᾽Ησαΐας 26,9) κ.λ.π.

῾Η πλειονότης τῶν πατέρων οἱ ὁποῖοι ὡμίλησαν περί τῆς Μεταμορφώσεως, μαρτυροῦν τήν ἄκτιστον φύσιν, τήν Θείαν Φύσιν τοῦ Φωτός τοῦ ἐμφανισθέντος εἰς τούς ᾽Αποστόλους.

῾Ο ᾽Απόστολος τῶν ᾽Εθνῶν Παῦλος, κατά τόν Συμεών τόν Νέον Θεολόγον, μή ἔχων εἰσέτι τήν πρός τόν Χριστόν πίστιν του κατά τήν πορείαν του πρός τήν Δαμασκόν ἐτυφλώθη καί ἔπεσεν εἰς τήν γῆν ἀπό τήν λάμψιν τοῦ Θείου Φωτός (Πράξ. 22,6. 9,33), τό ὁποῖον κατά τήν μαρτυρίαν τοῦ ἰδίου ἔλαμπεν ὑπέρ τόν ἥλιον (Πράξ. 26,14). ᾽Αντιθέτως ἡ Μαγδαληνή Μαρία, κατά τόν ῞Αγιον Γρηγόριον τόν Παλαμᾶν, ἠδυνήθη νά ἴδῃ τό φῶς τῆς ᾽Αναστάσεως τό ὁποῖον ἐπλήρου τό μνημεῖον καί καθίστα ὁρατόν πᾶν ὅτι εὑρίσκετο ἐντός αὐτοῦ, παρά τό σκότος τῆς νυκτός. Τό ἴδιον φῶς κατέστησεν αὐτήν ἱκανήν νά ἴδῃ τούς ἀγγέλους καί νά συνομιλήσῃ μετ᾽ αὐτῶν (Ματθ. 28, 1-10. Μαρκ. 16, 1-8. Λουκ. 24, 1-12. ᾽Ιωάν. 20, 1-10).

Τήν στιγμήν τῆς ἐνανθρωπήσεως τό Θεῖον Φῶς συνεκεντρώθη οὕτως εἰπεῖν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐν τῷ Θεανθρώπῳ ἐν ᾧ κατῴκει σωματικῶς ἅπαν τό πλήρωμα τῆς Θεότητος (Λουκ. 2, 8-22). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐθεώθη διά τῆς ὑποστατικῆς ἑνώσεως μετά τῆς Θείας Φύσεως.

᾽Εκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερόν ὅτι, καίτοι ὁ Χριστός κατά τήν ἐπίγειαν ζωήν του ἐφώτιζε πάντοτε διά τοῦ Θείου Φωτός, τοῦτο ἔμενεν ἀόρατον διά τήν πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων. ῾Η Θεία Μεταμόρφωσις δέν ὑπῆρξε βεβαίως φαινόμενον προσδιοριζόμενον ὑπό τόπου καί χρόνου. Οὐδεμία ἀλλαγή συνέβη διά τόν Χριστόν κατ᾽ ἐκείνην τήν στιγμήν, ἀκόμη καί ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ Αὐτοῦ Φύσει. ῞Ομως ἔγινε κάποια ἀλλαγή εἰς τάς συνειδήσεις τῶν ᾽Αποστόλων, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον τήν στιγμήν ἐκείνην τήν ἱκανότητα νά ἴδουν τόν διδάσκαλόν των ὡς ἦτο, καταυγαζόμενον ἐν τῷ αἰωνίῳ φωτί τῆς Θεότητός Του (πρβλ. Vladimir Lossky, ῾Η Μυστική Θεολογία τῆς ᾽Ανατολικῆς ᾽Εκκλησίας, μετάφρασις Στέλλας Πλευράκη, Θεσσαλονίκη 1964 σελ. 265 καί ἑξῆς).

Σήμερον διά νά ἴδωμεν ἡμεῖς τό Θεῖον Φῶς διά τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν, ὅπως τό εἶδον οἱ μαθηταί τοῦ Χριστοῦ εἰς τό ῎Ορος Θαβώρ, πρέπει νά μετάσχωμεν αὐτοῦ τοῦ Φωτός, νά μεταμορφωθῶμεν δι᾽ αὐτοῦ ἔν τινι μέτρῳ. Μόνον οὕτω θά γνωρίσωμεν τό Θεῖον.

῾Η μυστική ἑπομένως ἐμπειρία προϋποθέτει μεταβολήν τινα τῆς φύσεως ἡμῶν, μεταμόρφωσιν αὐτῆς διά τῆς Θείας Χάριτος.

Τό συνδέον τά γεγονότα τῆς Μεταμορφώσεως στοιχεῖον εἶναι τό φῶς τό ὁποῖον παρουσιάζεται ἤδη ὡς συνισταμένη τῶν Θείων ἐνεργειῶν καί διαλύει τόν καπνόν καί τόν γνόφον τοῦ Σινᾶ. Τοῦτο ἐπισημαίνεται ὅλως ἰδιαιτέρως ὑπό τῆς Ὑμνολογίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς τήν ὁποίαν ὁ γεννηθείς Χριστός καλεῖται «ἥλιος τῆς δικαιοσύνης», ὁ Βαπτισθείς χαρακτηρίζεται ὡς «ὁ ἐπιφανείς καί τόν κόσμον φωτίσας», ὁ μεταμορφωθείς παρακαλεῖται νά λάμψῃ «τό Φῶς Αὐτοῦ τό ἀΐδιον», ὁ ἀναστάς ὀνομάζεται ἀνέσπερον φῶς. Καί τά ὀνόματα δέ τῶν ἀντιστοίχων ἑορτῶν, αἱ ὁποῖαι σημειωτέον εἶναι αἱ μεγαλύτεραι τῆς Ὀρθοδοξίας, εἶναι κατά τό πλεῖστον ἐνδεικτικά τῆς φωτιστικῆς σημασίας τῆς Ἀποκαλύψεως: Ἐπιφάνεια ἤ Θεοφάνεια, μεθ᾽ ὧν ἀρχικῶς συνεδέοντο καί τά Χριστούγεννα, Φῶτα, Λαμπρή.

Ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ εἰς τήν Μεταμόρφωσιν ἦτο ἡ αὐτή καί δόξα τοῦ Πατρός, ὡς διδάσκει ὁ Παλαμᾶς καί τό Φῶς ἦτο ὅλης τῆς Τριάδος. Τό ἐξαποστειλάριον τῆς ἑορτῆς τονίζει:

«Φῶς ἀναλλοίωτον Λόγε,
Φωτός Πατρός ἀγεννήτου
ἐν τῷ Φανέντι Φωτί σου,
σήμερον ἐν Θαβωρίῳ
Φῶς εἴδομεν τόν Πατέρα
Φῶς καί τό Πνεῦμα
Φωταγωγοῦν πᾶσαν κτίσιν».

Χαρακτηριστικοί ἐπίσης εἶναι ὕμνοι τινές τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς κατά τούς ὁποίους «Φῶς ὁ Πατήρ, Φῶς ὁ Λόγος, Φῶς καί τό Ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ ἐν γλώσσαις πυρίναις τοῖς ἀποστόλοις ἐπέμφθη (Ἐξαποστειλάριον).

2. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ ὡς κριτοῦ τοῦ κόσμου ἐντός τῆς Φωτεινῆς Νεφέλης

Ἡ μέλλουσα ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς νά πραγματοποιηθῇ κρίσις τοῦ κόσμου ὑπό τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου ἀναπαρίσταται ὑπ᾽ Αὐτοῦ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις δι᾽ ἁπλῶν μέν ἀλλά χαρακτηριστικῶν παραστάσεων (πρβλ. Μαρ. 8, 38. 13, 26-27. 14, 62. Ματθ. 16, 27. 24, 30-31. 25, 31-46. 26, 64. Λουκ. 9, 26. 18, 8. 21, 27. Ἰωάνν. 5, 27. 6, 40-41. 41-55. 12, 48).

Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου ἐμφανίζεται ἀνωτέρω ἐν μέσῳ Φωτεινῆς Νεφέλης ὡς παγκόσμιος κριτής καί Βασιλεύς αἰώνιος εἰς τό Κράτος τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς κατά Δανιήλ 7, 13-15 Πνευματικῆς Βασιλείας Αὐτοῦ: «καί ὄψονται τόν Υἱόν τοῦ Ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπί τήν νεφέλην τοῦ οὐρανοῦ μετά δυνάμεως καί δόξης πολλῆς...» (Ματθ. 24, 30-32).

3. Ἄλλαι ἐμφανίσεις τοῦ Θεοῦ εἰς τόν ἄνθρωπον

Ὅμως οὔτε αἱ πύριναι γλῶσσαι μόνον, οὔτε τό Φῶς ἤ ἡ Φωτεινή νεφέλη ἦσαν τά μόνα σύμβολα ἤ μέσα διά τῶν ὁποίων ἐφάνη ὁ Θεός εἰς τήν ἀνθρωπότητα.

Τό Ἅγιον Πνεῦμα δηλ. ὁ Θεός καθωράθη καί διά φωτεινῆς ἀκτῖνος ἤ στύλου φωτεινοῦ ἤ τέλος γνόφου (Ἔξοδ. 13, 21. 14, 20). Ἐφάνη ἀκόμη ἐν εἴδει φωτεινῆς νεφέλης καί ἐνέπλησεν τό Ἱλαστήριον (Λευϊτ. 16, 2). Εἰς ἄλλην περίπτωσιν ὁ ἴδιος ὁ Θεός ὡμίλει πρός τούς ἐκλεκτούς του διά μέσου νέφους, ἀστραπῶν καί σαλπίγγων (Ἔξοδ. 19, 16-26, 17).

Τέλος ἐνεφανίσθη καί διά λεπτῆς αὔρας «... καί μετά τό πῦρ φωνή αὔρας λεπτῆς, κἀκεῖ Κύριος» (Βασ. Γ΄ 19, 12).

Συμπεράσματα

Ἐκ τῆς ἐπιχειρηθείσης μικρᾶς ἐρεύνης ἀπεδείχθη, νομίζομεν, ὅτι ἡ διά πυρός καί φωτός ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ, κατέχει κεντρικήν θέσιν ἐν αὐτῇ. Ἡ ποικιλία τῶν ἐμφανίσεων εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Θείας Οἰκονομίας καί ἡ πολύτροπος ἐνέργειά του ἐπί τῶν πιστῶν ὑπηγόρευσε καί ποικιλίαν παραστάσεων εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Ὀρθοδόξου Εἰκονογραφίας, τῆς ὁποίας τό περιεχόμενον καί ὁ σκοπός ἦσαν ἀνέκαθεν συνυφασμένα μέ τήν ζωήν καί τήν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας.

Οὕτως αἱ πύριναι γλῶσσαι, τό Φῶς, ἡ Φωτεινή νεφέλη καί ἡ ἀκτίς ἦσαν ἠγαπημέναι παραστάσεις τῶν εἰκονογράφων τῆς Ἐκκλησίας μας.

Σήμερον ἡ διά πυρός καί φωτός ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ εἰς τόν ἄνθρωπον παρίσταται διά τῶν ὡς ἄνω ἐξετασθέντων συμβόλων καί σχημάτων τόσον εἰς τάς τοιχογραφίας τῶν Μονῶν ὅσον καί εἰς φορητάς εἰκόνας.

Περί τῆς ἐμφανίσεως δέ ταύτης ἔχουν ἀσχοληθεῖ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί δή οἱ μυστικοί Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, Διονύσιος Ἀεροπαγίτης, Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, Νικήτας Στηθᾶτος, Ἱερόθεος κ.ἄ.

Κατά τόν Ἅγιον Μακάριον τόν Αἰγύπτιον κατά τήν τελικήν κρίσιν θά γίνουν Φῶς πάντα ὅσα ἡ ψυχή συνεκέντρωσε εἰς τόν ἐσωτερικόν της ἑαυτόν. Τά πάντα θά πληρωθοῦν ὑπό τοῦ ἀκτίστου Φωτός. Τά σώματα τῶν Ἁγίων θά γίνουν ὅμοια πρός τό ἔνδοξον σῶμα τοῦ Κυρίου, ὡς ἐνεφανίσθη τοῦτο εἰς τούς Ἀποστόλους κατά τήν ἡμέραν τῆς Μεταμορφώσεως. Ὁ Θεός θά εἶναι τά πάντα ἐν πᾶσι. Τό Φῶς τῆς Ἁγίας Τριάδος θά λάμψῃ εἰς τήν πληθύν τῶν ἀνθρωπίνων ὑποστάσεων εἰς ὅλους ἐκείνους οἵτινες τό ἀπέκτησαν.

Δι᾽ αὐτούς δέ οἵτινες δέν ἐγνώρισαν τό φῶς εἰς τήν παροῦσαν ζωήν παραμένει τό μυστήριον τῆς Θείας εὐσπλαχνίας, τό ὁποῖον δέν δυνάμεθα νά καθορίσωμεν συμφώνως πρός τά ἀνθρώπινα μέτρα.

Βιβλιογραφία

1. 'Αναστασίου 'Ιωάννου (ἐπιμέλεια), *Τό Ἅγιον Πνεῦμα*, Θεσσαλονίκη 1971.
2. 'Ανδρούτσου Χρήστου, *Δογματική τῆς 'Ανατολικῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας*, 'Αθῆναι 1907.
3. Δαμαλᾶ Νικ., *'Υπόμνημα εἰς τό κατά 'Ιωάννην Εὐαγγέλιον*, 'Αθῆναι 1940.
4. Θεοδώρου Εὐαγγ., Ἄρθρον «Πνεῦμα» ἐν *Θρησκ. καί 'Ηθ. 'Εγκυκλ.*, τόμος 10ος, σελ. 453-455.
5. Θεοτόκη Νικ., *Κυριακοδρόμιον τῶν Εὐαγγελίων*, 'Αθῆναι 1950.
6. Τοῦ αὐτοῦ, *Κυριακοδρόμιον τῶν 'Αποστόλων*, 'Αθῆναι 1950.
7. Καλοκύρη Κων., *Πηγαί τῆς Χριστιανικῆς 'Αρχαιολογίας*, Θεσ/νίκη 1967.
8. *Καινή Διαθήκη*, Κριτική ἔκδοσις Eberhard Nestle, Stuttgard 25, 1963.
9. Καρδαμάκη Μ., Πρωτοπρεσβυτέρου, *'Η Διαλεκτική μεταξύ ἀσθενείας καί Δυνάμεως*. Θεσσαλονίκη 1968.
10. Λώλη Σοφοκλῆ, Ἄρθρον «Πνεῦμα Ἅγιον», ἐν *Θρησκ. καί 'Ηθικ. 'Εγκυκλ.* τόμος 10ος σελ. 455-466.
11. Lossky Vladimir, *'Η Μυστική Θεολογία τῆς 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας*, μετάφρ. Στέλλας Πλευράκη, Θεσ/νίκη 1964.
12. Μηναῖα μηνῶν 'Ιανουαρίου, Αὐγούστου καί Δεκεμβρίου ἔνθα ἀντιστοίχως ἡ ὑμνογραφία τῆς Βαπτίσεως, Μεταμορφώσεως καί Γεννήσεως, ἔκδοσις «Φῶς», 'Αθῆναι 1971.
13. *Παλαιά Διαθήκη*, Ἔκδοσις «Ζωῆς» 1960.
14. Προβατάκη Θωμᾶ, *Τό Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τήν 'Ορθόδοξον Ζωγραφικήν*, Θεσσαλονίκη 1971.
15. Παπαγεωργακοπούλου 'Ανδρ., *'Ο Υἱός τοῦ ἀνθρώπου*, Β΄ ἔκδοσις 'Αθῆναι 1963.
16. Στογιάννου Βασ., 'Η Πεντηκοστή (Πρ. 2, 2-13), *ΕΕΘΣΘ* 24 (1979) Θεσσαλονίκη 1979.
17. Τρεμπέλα Παναγιώτη, *'Υπόμνημα εἰς τό κατά 'Ιωάννην*, 'Αθῆναι 1954.
18. Τοῦ αὐτοῦ, *'Υπόμνημα εἰς τάς ἐπιστολάς τῆς Κ.Δ.*, 'Αθῆναι 1956.
19. Χρήστου Παναγιώτη, *Μαθήματα Αὐθεντίας. Πανεπιστημιακαί παραδόσεις*, Θεσσαλονίκη 1965.

Μικροταινίαι Σιναϊτικῶν Κωδίκων εἰς τό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν

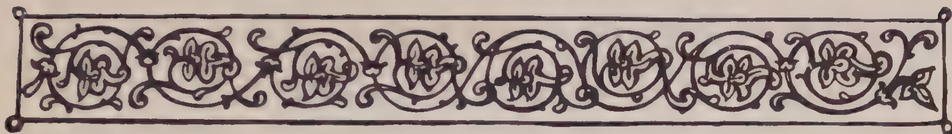
Ὑπό τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς Σιναϊτικῶν Μελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ὁμοτ. Καθηγητοῦ κ. Ἀνδρέου Φυτράκη ὑπενθυμίζεται, ὅτι, εἰς τό Κέντρον Σιναϊτικῶν Μελετῶν τοῦ Ἱδρύματος (εἰς τήν Πανεπιστημιούπολιν, Κτήριον Θεολογικῆς Σχολῆς, τηλ. 7795369), ἔχουν τεθῆ, ἀπό τοῦ ἔτους 1919, εἰς τήν διάθεσιν τῶν ἐνδιαφερομένων ἐπιστημόνων αἱ συλλογαί μικροταινιῶν τοῦ συνόλου σχεδόν τῶν Κωδίκων, οἱ ὁποῖοι διεσώθησαν εἰς τήν βιβλιοθήκην χειρογράφων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σινᾶ, ὡς καί τῶν 1742 σπανίων ἐπισήμων ἀραβικῶν καί τουρκικῶν ἐγγράφων (φιρμανίων, ὁρισμῶν κλπ.), πού φυλάσσονται εἰς τήν αὐτήν Ἱεράν Μονήν.

Ὁ ἀριθμός τῶν, ὡς ἀνωτέρω, Κωδίκων τῆς Σιναϊτικῆς Βιβλιοθήκης, πού θεωρεῖται, ὡς γνωστόν, μία ἀπό τά πλουσιωτέρας τοῦ κόσμου, ἀνέρχεται εἰς 3.500 περίπου, χρονολογοῦνται δέ οὗτοι ἀπό τοῦ 6ου μέχρι καί τοῦ 18ου αἰῶνος καί εἶναι γραμμένοι εἰς δέκα γλώσσας, τήν ἑλληνικήν (2.317, δηλαδή τά 2/3 τοῦ συνόλου), τήν ἀραβικήν (694), τήν συριακήν (284), τήν γεωργιανήν (97), τήν σλαυωνικήν (46), τήν αἰθιοπικήν (6), τήν ἀρμενικήν (2), τήν λατινικήν (2) καί τήν κοπτικήν καί περσικήν ἀνά εἷς.

Εἰς τό ὡς ἄνω Κέντρον ὑπάρχουν ἐπίσης καί τά κατάλληλα μηχανήματα ἀναγνώσεως τῶν μικροταινιῶν τούτων ὡς καί εἰδικόν μηχάνημα παραγωγῆς φωτοαντιγράφων ἐξ αὐτῶν.

Ἐπί τοῦ παρόντος καί μέχρι τῆς προσλήψεως τοῦ ἀπαραιτήτου προσωπικοῦ, ἕκαστος μελετητής δύναται νά λαμβάνῃ, κατά περίπτωσιν, μέχρι καί εἴκοσι (20) φωτοαντίγραφα ἐκ τῶν σελίδων τοῦ Κώδικος, διά τόν ὁποῖον ἐνδιαφέρεται, τό Ἀναγνωστήριον δέ τοῦ Κέντρου θά παραμένῃ ἀνοικτόν ἑκάστην Τρίτην καί Πέμπτην 10-1 μ.μ.

25-10-81

Χρήστου Κ. Οἰκονόμου
Ἐπιστημονικοῦ Συνεργάτου Θεολ. Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἡ Θεσσαλονίκη κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἀπ. Παύλου

Ὡς γνωστό, θεωρεῖται βασική προϋπόθεση γιά τήν ἑρμηνεία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ γνώση τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης[1]. Γιά τήν καλύτερη κατανόηση τῆς περικοπῆς τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (17, 1-9), πού ἀφορᾶ τήν ἐπίσκεψη τοῦ Ἀπ. Παύλου στή Θεσσαλονίκη, καί τήν ἑρμηνεία τῶν Α΄ καί Β΄ πρός Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῶν του, ἀπαιτεῖται ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως, πού ἡ θεία πρόνοια ἐξέλεξε δεύτερη μετά τούς Φιλίππους στόν Εὐρωπαϊκό χῶρο, γιά νά δεχθεῖ τό λυτρωτικό μήνυμα τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Ἰησοῦ.

Ἔχοντας ὑπόψη τά παραπάνω, βάλαμε σκοπό τῆς ἐργασίας αὐτῆς νά δώσουμε μιά εἰκόνα τῆς πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καί θρησκευτικῆς καταστάσεως τῆς Θεσσαλονίκης κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἀπ. Παύλου. Θά ἐξετάσουμε τήν κατάσταση τῆς πόλεως πρῶτα κατά τή Μακεδονική-Ἑλληνιστική ἐποχή, ἀπό τῆς ἱδρύσεώς της (315 π.Χ.) ἕως τή Ρωμαϊκή κατάκτηση (168 π.Χ.), καί κατόπιν κατά τή Ρωμαϊκή ἐποχή, ἀπό τή Ρωμαϊκή κατάκτηση ἕως τό ἔτος 50 μ.Χ., πού ὁ Παῦλος τήν ἐπισκέφθηκε.

1. Λ. Ἰ. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Κ. Διαθήκης*, Ἀθῆναι 1958, σ. 11 ἑ. Σ. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσ/νίκη 1980, σ. 9 πρβλ. Ν. Φρ. Ξυπνητοῦ, *Τό φιλολογικό πρόβλημα τοῦ ὕφους τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων*, Ἐν Ἀθήναις 1974, σ. 97 ἑ.

Α΄. Μακεδονική-Ἑλληνιστική ἐποχή (315-168 π.Χ.)

Ἡ Θεσσαλονίκη κατά τή Μακεδονική-Ἑλληνιστική ἐποχή ἀκολούθησε τήν πορεία τῆς ἱστορίας τῆς λοιπῆς Μακεδονίας[2], χωρίς καμιά ἰδιαίτερη διάκριση, ἀλλά ὡς μία ἐπαρχιακή πόλη ἐπίνειο μάλιστα τῆς Πέλλας. Τήν ἐποχή αὐτή οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ὡς βασιλικά κέντρα χρησιμοποιοῦσαν τίς Αἰγές, τήν Πέλλα καί τήν Πύδνα. Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῶν τριῶν αὐτῶν πόλεων δέ διευκόλυνε τήν ἐξέλιξη καί τή διάκριση τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐξ ἄλλου καί τά μεγάλα ἐμπορικά κέντρα τῆς Μακεδονίας ἡ Κασσάνδρεια καί ἡ Ἀμφίπολη, ἐμπόδιζαν τήν ἐπικράτησή της.

Μολονότι ἡ Θεσσαλονίκη δέν ἔγινε τήν περίοδο αὐτή ἡ πρώτη πόλη τῆς Μακεδονίας, πάντως γεγονός εἶναι ὅτι προόδευσε ἀρκετά. Ἐκτός ἀπό τήν προνομιοῦχο θέση της ὀχυρώθηκε καί μέ τείχη[3] πολύ νωρίς, ἀμέσως μετά τήν ἵδρυσή της[4]. Τό λιμάνι της[5], ἐκτός ἀπό τά μεγάλα πολεμικά πλοῖα τῆς ἐποχῆς, ἄρχισε νά φιλοξενεῖ καί μεγάλα ἐμπορικά καράβια, πού μετέφεραν τά βαρειά προϊόντα, συνήθως ξυλεία τῆς ἐνδοχώρας. Εἶχε καλούς δρόμους, θέατρο, στάδιο καί ἀγορά.

Ἡ οἰκονομική κατάσταση τῆς πόλεως ἀκολούθησε τίς πολιτικές καί κοινωνικές μεταβολές τῆς περιοχῆς[6]. Τήν ἐποχή αὐτή ἡ Θεσσαλονίκη παρουσιάζεται ὡς κέντρο τοπικοῦ ἐμπορίου. Οἱ κάτοικοι τῶν γύρω χωριῶν μετέφεραν τά προϊόντα τους γιά νά τά πουλήσουν στήν πόλη καί ἀγόραζαν κυρίως προϊόντα χειροτεχνίας, πού τούς χρειάζονταν. Ἡ Μακεδονία εἶχε

2. Βλ. τό ἀξιόλογο ἔργο τοῦ Δημ. Κανατσούλη, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κων/ντίνου*, Θεσ/νίκη 1964 καί τό εἰδικόν ἄρθρο τοῦ Fr. Geyer, «Makedonia», στό Pauly-Wissowa *Real - Encyclopaedie*, τόμ. XIV_1, Stuttgart 1928.

3. Γιά τά τείχη τῆς πόλεως βλ. Γ. Γούναρη, «Παρατηρήσεις τινές ἐπί τῆς ἱστορίας τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 11 (1971) 311-323 καί τοῦ ἰδίου, *Τά τείχη τῆς Θεσσαλονίκης*, Θεσ/νίκη 1976.

4. Ὡς γνωστό γιά τήν ἵδρυση τῆς Θεσ/νίκης ὑπάρχουν δύο παραδόσεις: Ἡ μία στηρίζεται στό Στράβωνα (VII, 330, 21), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι ὁ Κάσσανδρος ἵδρυσε τήν πόλη πρός τιμή τῆς γυναίκας του Θεσ/νίκης, ἑτεροθαλοῦς ἀδελφῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἄλλη ἀναφέρεται ἀπό τό Στέφανο τό Βυζάντιο, ὁ ὁποῖος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Φίλιππος, ὁ υἱός τοῦ Ἀμύντα, ἵδρυσε τή Θεσ/νίκη σάν ἀνάμνηση τῆς νίκης του κατά τῶν Θεσσαλῶν «Θεσσαλῶν-νίκη». Ἐπικρατέστερη θεωρεῖται ἀπό τούς σύγχρονους ἱστορικούς ἡ πρώτη παράδοση. Ἐκτενή ἀνάλυση τῶν διαφόρων ἀπόψεων Βλ. Ἀλ. Ν. Λέτσα, *Ἱστορία τῆς Θεσ/νίκης*, Τόμος 1, Θεσ/νίκη 1961.

5. Βλ. Μ. Γ. Δήμιτσα, *Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας*, Ἀθήνησι 1870, σ. 208-210 καί J. Baxevanis, *The port of Thessaloniki*, Θεσ/νίκη 1963, σ. 3.

6. Γ. Κ. Χριστοδούλου, *Ἡ Θεσ/νίκη πόλις τοῦ ἐμπορίου*, Θεσ/νίκη 1933, σ. 96 ἑ.

κοιτάσματα ἀργύρου καί χρυσοῦ, καθώς ἐπίσης ἔδαφος γόνιμο μέ μεγάλες καλλιέργειες ἀμπελιῶν καί ἐλαιοδένδρων, πού παρήγαγαν ἄφθονο κρασί καί λάδι. Ἀκόμη καί οἰκοδομήσιμη ξυλεία παραγόταν ἀπό τά γειτονικά πυκνά δάση καί πρῶτες ὕλες γιά τή βιοτεχνία. Ἄν καί τήν ἐποχή αὐτή ἡ Πύδνα, ἡ Κασσάνδρεια καί ἡ Ἀμφίπολη ἦσαν τά ἐμπορικά κέντρα ἐξαγωγῆς τῶν μακεδονικῶν προϊόντων, ἄρχισαν παράλληλα καί τά πλοῖα τῆς Θεσ/νίκης νά μεταφέρουν διαρκῶς περισσότερα ἐμπορεύματα.

Πρός τό τέλος τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς ἡ πόλη ἄρχισε νά παρουσιάζει μεγάλη οἰκονομική ἀνάπτυξη, πού ξεπέρασε τό χαρακτήρα τοῦ τοπικοῦ ἐμπορίου, καί ἐξελίχθηκε σέ διεθνές ἐμπορικό κέντρο μέ παράλληλη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ της. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης[7] ἦσαν κυρίως γεωργοί, ναυτικοί καί μικροέμποροι. Τά προϊόντα τῆς ἐνδοχώρας ἐξάγονταν ἀπό τό λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης στή νότια Ἑλλάδα καί τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἐνῶ παράλληλα καράβια ἀπό διάφορα μέρη ξεφόρτωναν στό λιμάνι της τά προϊόντα ξένων χωρῶν[8].

Ὅπως γιά τίς ἄλλες πτυχές τῆς ζωῆς τῆς Θεσσαλονίκης οἱ πηγές μας εἶναι περιορισμένες καί πενιχρές, τό ἴδιο συμβαίνει καί γιά τή θρησκευτική κατάσταση τῆς πόλεως. Ἀναφέρεται ὅτι μία ἤ περισσότερες θεότητες ἀποκάλυψαν στόν ἱδρυτή τῆς Θεσσαλονίκης τόν τόπο πού θά «συνῳκεῖτο» ἡ πόλη. Γι' αὐτό τό λόγο ἀφοῦ χάραξε τόν περίβολο, ἔκτισε τό βωμό πρός τιμή τῶν θεῶν αὐτῶν, πού θεωρήθηκαν προστάτες καί πολιοῦχοι τῆς πόλεως[9]. Πάντως γεγονός εἶναι ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἦταν ὑπό τήν προστασία τῶν θεῶν Καβείρων, γι' αὐτό καί οἱ ναοί, πού κτίστηκαν στήν πόλη πρός τιμή τοῦ πολεμιστῆ Καβείρου διατηρήθηκαν ὥς τά τέλη τῆς εἰδωλολατρικῆς ἐποχῆς[10]. Ἰδιαίτερη τιμή καί λατρεία ἀπέδιδαν οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης στή θεά Ἀφροδίτη, ἡ ὁποία εἶχε βωμούς στήν πόλη. Ἡ λατρεία τῆς θεᾶς τοῦ ἔρωτος μεταφέρθηκε ἴσως ἀπό τήν Κύπρο, εἴτε ἀπό Θεσσαλονικεῖς ἐμπόρους, πού μετέφεραν ἐμπορεύματα στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, εἴτε ἀπό κυπρίους ἐμπόρους οἱ ὁποῖοι ἦρθαν στή Θεσσαλονίκη[11]. Ἐπίσης μεγάλη

7. Κατά τίς πληροφορίες τοῦ Στράβωνα οἱ κάτοικοι τῆς Θεσ/νίκης προέρχονταν ἀπό 26 πολίσματα, «τά ἐν τῇ Κρουσίδι... καί τά ἐν τῷ Θερμαϊκῷ κόλπῳ» (VII, 330, 21).

8. Ἀπ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τῆς Θεσ/νίκης 315 π.Χ.-1912*, Θεσ/νίκη 1947, σ. 8.

9. Βλ. Ἀλ. Πέτσα, μν. ἔργ., σ. 115.

10. Μ. Γ. Δήμιτσα, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καί μνημείοις σωζομένοις*, τόμος Α΄, Ἀθήνησιν 1896, σ. 413.

11. Ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Εὐαγόρα Α΄ (411-373 π.Χ.) βασιλιά τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου, ἔχουμε ἀναβίωση τῶν πνευματικῶν δεσμῶν τοῦ νησιοῦ μέ τήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, πού

εὐλάβεια εἶχαν οἱ Θεσσαλονικεῖς στό Διόνυσο (Βάκχο), ὅπως φαίνεται ἀπό τό ἔμβλημα τοῦ θεοῦ, τσαμπί σταφυλιοῦ, πού ἀπεικονιζόταν πάνω σέ νομίσματα τῆς πόλεως. Ὅπως μαρτυροῦν διάφορες ἐπιγραφές καί νομίσματα τῆς ἐποχῆς, στή Θεσ/νίκη διοργανώνονταν γιορτές ὅπως τά Καβείρια, τά Ὀλύμπια καί τά Πύθια, πρός τιμήν τῶν θεῶν καθώς καί τελετουργικά συμπόσια.

Οἱ ξένοι ἔμποροι ἔφεραν τήν ἐποχή αὐτή καί τή λατρείας τῶν αἰγυπτιακῶν θεῶν Σάραπη καί Ἴσιδας, πιθανῶς ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια μέ τήν ὁποία εἶχε ἡ Θεσσαλονίκη ἐπικοινωνία. Ἡ λατρεία τῶν θεῶν αὐτῶν μαρτυρεῖται ἀπό τό ναό τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., γνωστοῦ ὡς «Σαράπειο», πού ἀνακαλύφθηκε στή γωνία Βαρδαρίου-Διοικητηρίου καί ἀπό δύο ἐπιγραφές πού περιέχουν ἡ μία τό «διάγραμμα» τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε΄ γιά τό Σαράπειο τῆς Θεσσαλονίκης καί ἡ ἄλλη ἕνα κομμάτι ἀπό τήν Ἀρεταλογία (ὕμνο) τῆς Ἴσιδας[12].

Ἴσως τήν ἐποχή αὐτή νά ἔχουμε καί τήν ἐγκατάσταση τῶν πρώτων Ἑβραίων στή Θεσσαλονίκη, γιατί ἡ πόλη ἤδη ἄρχισε νά ἐξελίσσεται, ὅπως εἴπαμε, ἀπό τοπικό σέ διεθνές κέντρο ἐμπορίου. Πιθανῶς λοιπόν στά μέσα τῆς Μακεδονικῆς ἐποχῆς νά ἔχουμε τόν πρῶτο μικρό συνοικισμό τῶν Ἑβραίων, πού ἦταν ὁ ἀρχικός πυρήνας τῆς μετέπειτα ἑβραϊκῆς κοινότητας[13].

Ἡ Θεσσαλονίκη τήν περίοδο αὐτή, ὅπως καί οἱ ἄλλες σύγχρονες μακεδονικές πόλεις, εἶχε φαινομενικά μέν διπλή διοίκηση, οὐσιαστικά ὅμως μοναρχία[14]. Ἦταν αὐτόνομη πόλη τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους, γιατί σύμφωνα μέ μιά ἐπιγραφή ἀπό τή Δῆλο[15], εἶχε βουλή καί ἐκκλησία τοῦ δήμου, ὡς ἐπίσης καί δικούς της πολιτικούς ἄρχοντες. Αὐτοί ἐκλέγονταν ἀπό τήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί ἡ θητεία τους ἦταν μόνο γιά ἕνα χρόνο.

Παρόλα αὐτά ἡ αὐτονομία τῆς πόλεως ἦταν τυπική, γιατί καί ὁ βασιλιάς ἀντιπροσωπευόταν μέ τούς δικούς του βασιλικούς ἄρχοντες, ἕνα στρατιωτικό διοικητή, τόν ἐπιστάτη, πού εἶχε στίς διαταγές του τόν ὑπεπιστάτη καί

διατηρήθηκαν διά μέσου τῶν αἰώνων καί διευκόλυναν τήν ἀνταλλαγή διαφόρων ἰδεολογιῶν καί θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων. Πρβλ. Κυρ. Χατζηϊωάννου, *Ἡ ἀρχαία Κύπρος εἰς τάς Ἑλληνικάς πηγάς*, Τόμος Β΄, Λευκωσία 1973, σ. 62 ἑ.

12. Βλ. Σ. Πελεκίδη, *Ἀπό τήν πολιτεία καί τήν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσ/νίκης*, ἐν Θεσ/νίκῃ 1934, σ. 3 ἑ.

13. Πρβλ. Ἀπ. Βακαλοπούλου, μν. ἔργ., σ. 9 ἑ.

14. Βλ. Δ. Κανατσούλη, μν. ἔργ., σ. 79 ἑ.

15. Μ. Δήμιτσα, μν. ἔργ., σ. 563 «Ἡ πόλις Θεσσαλονικέων Δηλίων τῆι βουλῆι καί τῶι δήμωι χαίρειν...».

τούς άρμοστές. Ὅπως φαίνεται ἀπό τό «διάγραμμα» (διάταγμα) τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε΄ γιά τό Σαράπειο τῆς Θεσσαλονίκης[16], ὁ βασιλιάς εἶχε τή δυνατότητα νά ἐπεμβαίνει στά ἐσωτερικά τῆς πόλεως καί μέ τά σχετικά διατάγματά του νά προλαμβάνει ἀποφάσεις, πού παίρνονταν σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς πόλεως ἤ καί νά τίς ματαιώνει ἀκόμη μετά τή λήψη τους. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε δικά της ἔσοδα, πού ὀνομάζονταν «πολιτική», ἐνῶ παράλληλα «αἱ ἱεραί πρόσοδοι» ἦταν περιουσίες τῶν ἱερῶν ἀπό τά ἀφιερώματα τῶν πιστῶν. Ἡ πόλη σέ ἔκτακτες περιστάσεις εἶχε τή δυνατότητα νά συγχωνεύει τά ταμεῖα αὐτά[17].

Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἀπό τῆς ἱδρύσεώς της ἀναπτύσσεται ἀνάμεσα ἀπό ἐξελισσόμενα πολιτικά γεγονότα. Ἡ Μακεδονία εἶναι διαρκῶς ἀναστατωμένη ἀπό πολέμους καί οἱ βασιλεῖς της ἀλληλοφονεύονται. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἦταν νά περάσει ἡ Μακεδονία ἀπό τό βασιλιά τῆς Ἠπείρου, τόν Πύρρο, στό θράκα Λυσίμαχο, κατόπι στό Λαγίδη Πτολεμαῖο Κεραυνό, γιά νά καταλήξει στή δυναστεία τῶν Ἀντιγονιδῶν· Ἀντίγονο Γονατᾶ, Δημήτριο Β΄, Ἀντίγονο Δώσωνα, Φίλιππο Ε΄ καί τέλος στόν Περσέα (178-168 π.Χ.) μετά τόν ὁποῖο ἄρχισε ἡ Ρωμαϊκή κατάκτηση.

Β΄ Ρωμαϊκή ἐποχή μέχρι τόν Ἀπ. Παῦλο (168 π.Χ.-50 μ.Χ.)

1. Πολιτική κατάσταση

«οὗτοι (ὁ Παῦλος καί ὁ Σίλας) πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράσσουσιν βασιλέα ἕτερον λέγοντες εἶναι Ἰησοῦν» (Πρ. 17, 7).

Οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τή φθορά τοῦ μακεδονικοῦ κράτους καί ἄρχισαν ἄλλες φορές νά φέρνουν ἐμπόδια στήν ἐξάπλωσή του καί ἄλλες φορές νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Ἡ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων, ὅπως ἦταν φυσικό, ὁδήγησε σέ σύγκρουση. Ὁ Ρωμαῖος στρατηγός καί πολιτικός Αἰμίλιος Παῦλος συγκρούστηκε μέ τόν Περσέα στήν πεδιάδα τῆς Πύδνας τό 168 π.Χ. καί τόν νίκησε. Τότε οἱ σημαντικότερες πόλεις τῆς Μακεδονίας Βέροια, Θεσσαλονίκη καί Πέλλα, παραδόθηκαν στό νικητή, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε τή ρωμαϊκή κυριαρχία σ᾽ ὅλη τή Μακεδο-

16. Βλ. Σ. Πελεκίδη, μν. ἔργ., σ. 6 ἑ.

17. Δ. Κανατσούλη, *Ἡ Μακεδονική πόλις ἀπό τῆς ἐμφανίσεώς της μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Κων/νου*, Θεσ/νίκη 1956, σ. 240, (Ἀνάτυπον τοῦ Δ΄ τόμου τῶν Μακεδονικῶν).

νία[18]. Τό 168 π.Χ. ἀποτελεῖ σταθμό γιά τήν πολιτική, οἰκονομική καί θρησκευτική ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, γιατί ἐγκαινιάζεται μιά νέα περίοδος, ἡ Ρωμαϊκή. Ἐπίκεντρο, θά λέγαμε, τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας εἶναι πιά ἡ Θεσσαλονίκη.

Οἱ Ρωμαῖοι γιά νά μή προκαλέσουν τόν ἑλληνικό κόσμο, δέν ἐνσωμάτωσαν τή Μακεδονία στίς ρωμαϊκές κτήσεις, ἀλλά γιά νά ὑπάρχει πλήρης ἀσφάλεια, διαίρεσαν τό μακεδονικό κράτος σέ τέσσερα αὐτόνομα διοικητικά τμήματα (regiones), ὥστε νά ἀποξενωθοῦν μεταξύ τους οἱ κάτοικοι[19]. Κάθε τμῆμα εἶχε δημοκρατική διοίκηση μέ ἐπικεφαλῆς τό συμβούλιο τῶν συνέδρων, τό συνέδριο. Αὐτό ἀποτελεῖτο ἀπό τούς «συνέδρους», ἐκπροσώπους, πού ἔστελνε κάθε πόλη, καί διοικοῦσε τά κοινά[20]. Οἱ ἄρχοντες καί τό συνέδριο κάθε τμήματος συγκεντρώνονταν στήν πρωτεύουσα κάθε περιοχῆς.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ δευτέρου τμήματος, μεταξύ Στρυμόνα καί Ἀξιοῦ, γνωστοῦ ὡς «Μακεδονία δευτέρα» (Macedonia Secunda), ἀπό τό 168 μέχρι τό 148 π.Χ.[21]. Οἱ Ρωμαῖοι ἔδειξαν ἰδιαίτερη εὔνοια στή Θεσσαλονίκη καί τῆς ἐπέτρεψαν νά διοικεῖται σύμφωνα μέ τούς παλιούς της νόμους καί νά ἔχει δικούς της ἄρχοντες. Μάλιστα μετά τό 160 π.Χ. ἄρχισε νά ἐκδίδει χάλκινα νομίσματα μέ ἑλληνικές ἐπιγραφές[22].

Γύρω στό 148 π.Χ. οἱ Μακεδόνες ξεσηκώθηκαν κατά τῶν Ρωμαίων, μέ ἀρχηγό κάποιο συμπατριώτη τους Ἀνδρίσκο, ὁ ὁποῖος αὐτοεμφανιζόταν ὡς υἱός τοῦ Περσέα. Τό 146 π.Χ. ὁ Ρωμαῖος στρατηγός Κόϊντος Καικίλιος Μέτελος κατάφερε νά συντρίψει τήν ἐξέγερση καί νά γίνει κύριος τῆς Μακεδονίας. Τότε ὅμως καταργήθηκαν οἱ προηγούμενες ἐλευθερίες καί

18. Πολύβ. XXIX, 17 ἑ. Liv. XLIV, 40 ἑ. Πλουτ. Αἰμιλ. Παῦλ. 18 ἑ. Πρβλ. Δ. Κανατσούλη, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, σ. 78 ἑ.

19. Πραξ. 16, 12. Liv. XLV, 29, 5 ἑ. Διοδ. Σικ. XXXI, 8, 8. Πρβλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδου, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατά τούς μέσους χρόνους (285-1354)*, Θεσ/νίκη 1980, σ. 18 ἑ.

20. Δ. Κανατσούλη, *Τό κοινόν τῶν Μακεδόνων*, Θεσ/νίκη 1956, σ. 27 ἑ. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Γ΄ τόμου τῶν Μακεδονικῶν).

21. Βλ. Διόδ. Σικ. 31, 8, 8. Liv. 45, 29, 5 ἑ. Ἡ πρώτη μερίδα περιλάμβανε τή μεταξύ Στρυμόνα καί Νέστου περιοχή, καθώς καί τίς ἀνατολικά τοῦ Νέστου μακεδονικές κτήσεις ἐκτός τοῦ Αἴνου, Μαρωνείας καί Ἀβδήρων μέ πρωτεύουσα τήν Ἀμφίπολη, ἡ δεύτερη μεταξύ Στρυμόνα καί Ἀξιοῦ μέ πρωτεύουσα τή Θεσ/νίκη, ὅπως εἴπαμε, ἡ τρίτη τήν παλαιά Κάτω Μακεδονία, δηλ. τήν Ἡμαθία, Βοττιαία, Πιερία, Ἀμφαξῖτιν καί Ἀλμωπία μέ πρωτεύουσα τήν Πέλλα καί ἡ τετάρτη ὁλόκληρη τήν Ἄνω Μακεδονία μέ πρωτεύουσα τήν Πελαγονία.

22. Ἀντίθετα μέ ἄλλες Μακεδονικές πόλεις ἡ Θεσ/νίκη δέν ἐξέδωσε δικό της νόμισμα πρίν ἀπό τό 168 π.Χ.

ἀνακηρύχθηκε ἡ Μακεδονία ρωμαϊκή ἐπαρχία, (Provincia Macedonia), πού καταλάμβανε τήν περιοχή ἀπό τήν Ἀδριατική ὡς τό Νέστο καί ἀπό τίς νότιες ὀροσειρές τῶν Σκοπίων ὡς τό Αἰγαῖο καί ὡς τόν Πηνειό[23].

Πρωτεύουσα τῆς νέας ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας καί ἕδρα τοῦ Ρωμαίου ἀνθυπάτου (pro consul)[24] ἦταν ἡ Θεσσαλονίκη, πού χάρη στά προνόμιά της ὀνομάστηκε «ἐλεύθερη πόλη» (civitas libera). Παρόλον ὅτι οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς δέν ἔστρεψαν τό ἐνδιαφέρον τους πρός τή νέα πόλη τῆς Θεσ/νίκης, γεωγραφικοί, πολιτικοί καί οἰκονομικοί λόγοι βοήθησαν τήν ἀνάπτυξή της ὥστε νά γίνει «μεγίστη πόλις».

2. Διοικητική ὀργάνωση

«Ζηλώσαντες δέ οἱ Ἰουδαῖοι... ἐζήτουν αὐτούς προαγαγεῖν εἰς τόν δῆμον· μή εὑρόντες δέ αὐτούς ἔσυρον Ἰάσονα καί τινας ἀδελφούς ἐπί τούς πολιτάρχας» (Πρ. 17, 5-6).

Οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες διάλεξαν τή Θεσ/νίκη σάν πρωτεύουσα ὁλόκληρης τῆς Μακεδονίας «μητέρα πάσης τῆς Μακεδονίας»[25], ὅπου εἶχε τήν ἕδρα του ὁ ἀνθύπατός της. Ἡ Θεσσαλονίκη ἀνῆκε στήν κατηγορία τῶν ὑπηκόων πόλεων (civitates stipendiariae), δηλαδή εἶχε ἐσωτερική αὐτονομία, ἀλλά ἦταν τμῆμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας. Γι' αὐτό λοιπόν ἐξακολούθησε νά ἔχει βουλή καί δῆμο, ὡς ἐπίσης καί ἄλλους ἄρχοντες, ἔκοβε νομίσματα ἀλλά εἶχε καί ρωμαϊκή φρουρά. Ἀπό τό 20 μ.Χ. ἡ πόλη αὐτοδιοικεῖτο[26].

Ἡ βουλή ἦταν ἡ σημαντικότερη ἀρχή στήν πόλη. Προετοίμαζε τά σημαντικότερα θέματα καί ὑπέβαλλε μέσω τῶν πολιταρχῶν τά προσχέδια, τά προβουλεύματα στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου γιά συζήτηση καί λήψη ἀποφάσεων. Οἱ ἀποφάσεις, πού ὀνομάζονταν δόγματα ἤ ψηφίσματα, παίρνονταν συνήθως μέ τή συνεργασία τῶν δύο σωμάτων (βουλῆς-δήμου). Πολλές φορές ἔπαιρνε μόνη της ἀποφάσεις ἤ συνεργαζόταν μέ ἄλλα σώματα τῆς πόλεως. Ἐπίσης διαπραγματευόταν μέ ἄλλες πόλεις ἤ μέ τή ρωμαϊκή διοίκηση. Εἶχε δικό της οἴκημα, τό βουλευτήριο καί δικό της ταμεῖο, τά δέ μέλη της ὀνομάζονταν βουλευτές.

23. Βλ. Δ. Κανατσούλη, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, σ. 89-92.

24. Πρβλ. Θ. Χ. Σαρικάνη, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας*, Μέρος Α΄, Θεσ/νίκη 1971, σ. 27 ἑ. καί Ἀλ. Λέτσα, μν. ἔργ., σ. 121.

25. Ἔτσι τήν ἀποκάλεσε ὁ ἐπιγραμματοποιός Ἀντίπατρος Anthologia Palatina CIX, 428.

26. Βλ. Ἀλ. Πέτσα, μν. ἔργ., σ. 126. Πρβλ. Δ. Κανατσούλη, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, σ. 104 ἑ. καί O. Tafrali, *Thessalonique des origines au XIVe siecle*, Paris 1919, σ. 17.

῾Ο δῆμος ἦταν ἡ συνέλευση τοῦ λαοῦ. Στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἔπαιρναν μέρος μόνον οἱ ἐλεύθεροι πολίτες, ἐκτός ἀπό τίς γυναῖκες. Μέ τό δῆμο συνεργάζονταν σέ ἔκτακτες περιπτώσεις καί οἱ ἐγκατεστημένοι στήν πόλη ἐλεύθεροι πολίτες ἄλλων περιοχῶν, οἱ «παροικοῦντες» (πάροικοι), ὡς ἐπίσης καί οἱ ἔμποροι πού ἔμεναν στήν πόλη ἤ οἱ «γῆν κεκτημένοι» (ἐγκεκτημένοι) Ρωμαῖοι πολίτες. ῾Η ἐκκλησία τοῦ δήμου συγκαλεῖτο ἀπό τούς πολιτάρχες τῆς πόλεως, οἱ ὁποῖοι μάλιστα προήδρευαν. Καμιά συζήτηση καί καμιά ἀπόφαση δέ μποροῦσε νά πάρει ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου χωρίς προβούλευμα τῆς βουλῆς[27].

Οἱ ἄρχοντες κατά τή ρωμαϊκή ἐποχή διαδραμάτιζαν πολύ σημαντικό ρόλο, γιατί αὐτοί καί ἡ βουλή συγκέντρωναν οὐσιαστικά τίς ἐξουσίες εἰς βάρος τοῦ δήμου. Οἱ ἐντόπιοι ἄρχοντες τῆς πόλεως ἦταν πολιτικοί καί θρησκευτικοί ἐνῶ στρατιωτικοί ἦταν Ρωμαῖοι. Αὐτοί δέν ἦταν οὔτε κληρονομικοί, οὔτε ἰσόβιοι ἀλλά αἱρετοί καί ἐκλέγονταν μόνο γιά ἕνα χρόνο. Οἱ γυναῖκες ἔπαιρναν μέρος μόνο στά ἱερατικά ἀξιώματα, ἱερωσύνη καί ἀρχιερωσύνη. Στίς ἐπιγραφές ἀναφέρονται διάφορα τιμητικά ἐπίθετα γιά τούς ἄρχοντες, πού δήλωναν εἴτε τήν τάξη τους εἴτε τήν ὑπαλληλική τους ἰδιότητα· π.χ. ἁγνότατος, ἀξιολογώτατος, ἄριστος, κράτιστος.

῞Οπως σ᾽ ὅλες τίς πόλεις τῆς Μακεδονίας ἔτσι καί στή Θεσσαλονίκη ὑπῆρχαν διάφοροι ἄρχοντες. ᾽Εμεῖς θά ἀναφέρουμε ἐκείνους μόνο πού κρίνουμε ἀπαραίτητους γιά τό σκοπό τῆς ἐργασίας αὐτῆς. Οἱ πολιτάρχες τῆς Θεσσαλονίκης μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό τίς πράξεις τῶν ᾽Αποστόλων καί ἀπό δεκαεπτά ἐπιγραφές[28]. Οἱ «ἀγοραῖοι» ἄνδρες, ὅταν ἦρθαν στό σπίτι τοῦ ᾽Ιάσονα καί δέ βρῆκαν τόν Παῦλο καί τό Σίλα, γιά νά τούς παρουσιάσουν στό δῆμο, «ἔσυρον ᾽Ιάσονα καί τινας ἀδελφούς ἐπί τούς πολιτάρχας» (Πρ. 17, 6).

Πότε ἀκριβῶς ἐμφανίστηκε ὁ θεσμός αὐτός τῶν πολιταρχῶν εἶναι ἕνα πρόβλημα[29]. Πρόβλημα ἀκόμη εἶναι καί ὁ ἀκριβής ἀριθμός τους. Πάντως

27. Δ. Κανατσούλη, μν. ἔργ., σ. 119 ἑ.

28. «Πολειταρχούντων Σωσιπάτρου τοῦ Κλεοπάτρας καί Λουκίου Ποντίου Σεκούνδου υἱοῦ, Αὔλου ᾽Αουΐου Σαβείνου, Δημητρίου τοῦ Φαύστου, Δημητρίου τοῦ Νεικοπόλεως, Ζωΐλου τοῦ Παρμενίωνος τοῦ καί Μενίσκου, Γαΐου ᾽Αγιλληίου Ποτείτου. Ταμίου τῆς πόλεως Ταύρου τοῦ ᾽Αμμίας τοῦ καί ῾Ρήγλου γυμνασιαρχοῦντος Ταύρου τοῦ Ταύρου τοῦ καί ῾Ρηγίλου». Μ. Δήμιτσα, *῾Η Μακεδονία*, σ. 423.

29. ῾Ο Σ. Πελεκίδης, στό ἔργο του, *«᾽Από τήν πολιτεία καί τήν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσ/νίκης»*, σ. 23 ἑ., ὑποστηρίζει ὅτι ὁ θεσμός αὐτός ἐμφανίστηκε κατά τήν Μακεδονική ἐποχή, ἐνῶ ὁ Δ. Κανατσούλης, στή μελέτη του, περί τῶν πολιταρχῶν τῶν Μακεδονικῶν πόλεων, Θεσ/νίκη 1956, *(Ε.Ε.Φ.Σ.Θ.*, τόμ. Ζ΄), σ. 162, τοποθετεῖ τίς πρῶτες μαρτυρίες, γιά τήν ἐμφάνιση τῶν πολιταρχῶν τό ἔτος 119/18 π.Χ.

στή Θεσσαλονίκη ἐμφανίζονται κατά τούς ρωμαϊκούς χρόνους, συνήθως 5 ἤ 6 πολιτάρχες, ὡς συναρχία μέ ἕνα πρόεδρο ἐπικεφαλῆς. Εἶχαν μάλιστα εὐρυτάτη δικαιοδοσία καί ἦταν οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι τῆς πόλεως μέ διοικητική, δικαστική καί ἀστυνομική δικαιοδοσία (πρβλ. Πρ. 17, 6.8). Συγκαλοῦσαν τή βουλή, στήν ὁποία καί προήδρευαν καί τήν ἐκκλησία τοῦ δήμου, στήν ὁποία παρουσίαζαν τά προβουλεύματα τῆς βουλῆς καί ἴσως πάλι προήδρευαν. Ἐπίσης ἀναλάμβαναν τήν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων καί ἐντολῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἡ θητεία τους ἦταν μόνο γιά ἕνα χρόνο, ἀλλά μποροῦσαν νά ἐπανεκλεγοῦν. Ἦταν σημαίνοντα πρόσωπα στήν πόλη καί ἀνῆκαν σέ ξεχωριστή προφανῶς κοινωνική τάξη. Οἱ πολιτάρχες ἦταν ὑπεύθυνοι ἔναντι τοῦ δήμου καί τοῦ Ρωμαίου Πραίτωρα (στρατηγοῦ).

Στή Θεσσαλονίκη ὑπῆρχαν καί ἄλλοι ἄρχοντες: ὁ ἀρχιερέας ἦταν ἀνώτατος λειτουργός καί ἐπόπτης τῆς λατρείας. Ἦταν αἱρετός καί ἐκλεγόταν ἀπό τήν πόλη γιά ἕνα χρόνο. Μποροῦσε νά λάβει πρό καί μετά τήν ἀρχιερωσύνη κάθε ἀρχή, δημοτική ἤ ἐπαρχιακή, θρησκευτική ἤ πολιτική. Ἀρχιερέας δέ γινόταν μόνο ἄνδρας ἀλλά καί γυναίκα πού ὀνομαζόταν ἀρχιέρεια. Ἀντίθετα μέ τούς ἀρχιερεῖς, οἱ ἱερεῖς τῆς πόλεως ἦταν ἁπλοί λειτουργοί τῆς λατρείας κάποιας θεότητας ἤ φύλακες τοῦ ἱεροῦ της.

Ἄλλοι ἄρχοντες ἦταν ὁ γραμματέας τῆς πόλεως (βουλῆς ἤ δήμου), οἱ ἀγορανόμοι, δηλαδή οἱ ἐπόπτες τῶν τροφίμων τῆς ἀγορᾶς, οἱ σιτῶνες, οἱ ὁποῖοι φρόντιζαν γιά τήν ἀγορά σιτηρῶν, ὁ εἰρήναρχος δηλαδή ὁ ὑπεύθυνος γιά τήν εὐταξία καί τήν ἀσφάλεια τῆς πόλεως, ὁ ταμίας τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος συνεργαζόταν μέ τούς πολιτάρχες ἀλλά μόνο στόν οἰκονομικό τομέα, ὁ οἰκονόμος, δηλαδή ὁ διαχειριστής τῶν χρημάτων τῆς πόλεως, ὁ γυμνασίαρχος καί ὁ ἐφήβαρχος, οἱ ὁποῖοι φρόντιζαν τό γυμναστήριο, προστάτευαν τούς νέους καί ἦταν ἄρχοντες ἀθλητικῶν ἀγώνων[30].

Παρά τίς συχνές ἐπεμβάσεις τῶν Ρωμαίων στή διοίκηση τῆς πόλεως, αὐτή ἀποτελοῦσε αὐτοτελή ὀργανισμό καί μάλιστα ἡ δικαιοδοσία της ἐπεκτεινόταν καί σέ μή πολίτες, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Γι' αὐτό οἱ Ἰουδαῖοι ἔφεραν τόν Ἰάσονα καί τούς ἄλλους ἀδελφούς στούς πολιτάρχες καί ὄχι στούς Ρωμαίους ἄρχοντες ἤ τή δική τους συναγωγή. (Πρ. 17,6 πρβλ. Πρ. 16, 19-20). Μόνο Ρωμαίους πολίτες δέν εἶχαν δυνατότητα νά δικάσουν (Πρ. 16, 37-39).

30. Περισσότερα γιά τούς ἄρχοντες βλ. Δ. Κανατσούλη, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, σ. 120 ἑ.

3. Οἰκονομική κατάσταση

«᾽Ακούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως μηδέν ἐργαζομένους ἀλλά περιεργαζομένους τοῖς δέ τοιούτοις παραγγέλλομεν καί παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ ᾽Ιησοῦ Χριστῷ, ἵνα μετά ἡσυχίας ἐργαζόμενοι τόν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν» (Β΄ Θεσ. 3, 11-12).

Οἱ Ρωμαῖοι ἐπεσήμαναν τή θαυμάσια γεωγραφική θέση τῆς Θεσσαλονίκης καί τήν ἔκαναν τό σπουδαιότερο στρατιωτικό, ἀλλά κυρίως ἐμπορικό σταθμό τοῦ μεγάλου αὐτοκρατορικοῦ δρόμου τῆς ἀνατολῆς, τῆς ᾽Εγνατίας ὁδοῦ. ῾Η περίφημη αὐτή ὁδός, πού κατασκευάστηκε ἀνάμεσα στά 146-120 π.Χ., ἀπό τό Δυρράχιο μέχρι τό Βυζάντιο, γιά νά ἑνώσει τήν ᾽Αδριατική μέ τό Βόσπορο, ἦταν προέκταση τοῦ δρόμου πού ἕνωνε τή Ρώμη μέ τήν Κάτω ᾽Ιταλία. ῾Η Θεσσαλονίκη ἔγινε ἡ γέφυρα μεταξύ ἀνατολῆς καί δύσεως. ᾽Ερχόταν σ᾽ ἐπαφή μέ τή λατινική Δύση, ἀλλά καί μέ τή δυτική ᾽Ασία, ὅπου ἔφθανε ἡ ἐξουσία τῶν Ρωμαίων. Παράλληλα ὅμως μέσω τῆς κοιλάδας τοῦ ᾽Αξιοῦ καί τοῦ Μοράβα ἦρθε σ᾽ ἐπαφή καί μέ τούς παραδουνάβειους λαούς καί ἔτσι ἔγινε καί γέφυρα μεταξύ Βορρᾶ καί Νότου[31].

Μέ ἄλλα λόγια ἦταν ἕνα σπουδαῖο ἐμπορικό «σταυροδρόμι», καί γι᾽ αὐτό τό ἐμπόριο, ἡ βιομηχανία, ἀλλά καί ἡ ὅλη πνευματική της ἀνάπτυξη ἔφθασε σέ μεγάλη ἀκμή. ῾Η γεωγραφική θέση τῆς πόλεως ἐπηρέασε ἀποτελεσματικά τήν οἰκονομική της κατάσταση τήν ἐποχή αὐτή. ᾽Από κέντρο τοπικοῦ ἐμπορίου μετατράπηκε σέ διεθνές διαμετακομιστικό κέντρο, καί κατά συνέπεια παρουσίαζε μεγάλη κίνηση τό λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης. Τά πλοῖα ἀπό τή Θεσσαλονίκη μετέφεραν βαρειά ἐμπορεύματα· ξυλεία, σιτάρι καί μέταλλα. Ἔφθαναν μέχρι τήν Αἴγυπτο ἀπ᾽ ὅπου προμηθεύονταν πάπυρο, λινόν, ἀρώματα καί πολύτιμους λίθους καί τήν ᾽Ιταλία γιά νά φέρουν κρασί καί ὅπλα ἀπό τά ἐργαστήριά της[32]. Μεγάλη κίνηση παρουσίαζε τό λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης καί γιά τό λόγο ὅτι ἡ πόλη ἦταν συνδεδεμένη μέ τά σπουδαιότερα λιμάνια τῆς ἐποχῆς Δῆλο, Ρόδο, ᾽Αλεξάνδρεια. ᾽Επίσης ἡ διά ξηρᾶς σύνδεσή της μέ ὁδικό δίκτυο πλῆρες καί τέλειο, μέ τίς διάφορες ἀναπτυγμένες πόλεις τῆς δύσεως καί τῆς ἀνατολῆς, διευκόλυναν τήν ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομικῆς της καταστάσεως. Τά κέρδη τῶν ἐμπόρων καί τά ἱκανοποιητικά ἡμερομίσθια τῶν τεχνιτῶν ἐξασφάλιζαν τήν εὐμάρεια τῶν κατοίκων. ῾Η δέ Pax Romana τοῦ Καίσαρα Αὐγούστου καί ἡ

31. M. Rostovtzeff, *The social and economic history of the Roman empire*, Oxford 1966, σ. 253 ἑ. Βλ. καί ᾽Αλ. Λέτσα, μν. ἔργ., σ. 126 ἑ.

32. Γ. Κ. Χριστοδούλου, *῾Η Θεσ/νίκη πόλις τοῦ ἐμπορίου*, Θεσ/νίκη 1933, σ. 15.

μακροχρόνια περίοδος εἰρήνης τῆς Θεσσαλονίκης, διευκόλυναν τήν εὐημερία τοῦ τόπου καί τήν εὐμάρεια τῶν κατοίκων.

Τά πρῶτα νομίσματα στή Θεσσαλονίκη κόπηκαν μετά τό 168 π.Χ. καί ἔφεραν στή μιά ὄψη τήν κεφαλή τῆς ἐλευθερίας καί στήν ἄλλη τίς λέξεις «Μακεδονία Δευτέρα» μέσα σέ στεφάνι ἀπό φύλλα δρυός. Τό 92 π.Χ. κόπηκαν ἄφθονα ἀργυρά τετράδραχμα, μέ τό ὄνομα τοῦ Ταμία τῆς ἐπαρχίας Aesilas. Στούς αὐτοκρατορικούς χρόνους ἀφθονοῦσαν τά χάλκινα νομίσματα τῆς Θεσσαλονίκης μέ τήν ἐπιγραφή «ΘΕCCΑΛΟΝΙΚΗ ΘΕCCΑΛΟΝΙΚΕΩΝ». Ἄλλος τύπος νομισμάτων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀπεικόνιζε Κάβειρο, τόν ὁποῖο κρατοῦσε ὁ Ἀπόλλων ἤ ἡ Νίκη. Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης παριστάνονταν μέ μορφή Καβείρου[33].

Ἡ ναυτιλία, τό ἐμπόριο καί ἡ χειροτεχνία ἦταν τά ἐνδιαφέροντα τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καί τῶν ξένων πού κατέκλυζαν τή Θεσσαλονίκη τήν ἐποχή αὐτή[34]. Ὁ Στράβων τήν ἀποκαλοῦσε «εὐανδροῦσα» (2, 324, 4) καί σύμφωνα μέ μία πληροφορία τοῦ Risal[35], ὁ πληθυσμός τῆς πόλεως ἔφθασε τίς 250.000 κατοίκους. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης διακρίνονταν σέ τρεῖς κατηγορίες· τούς πολίτες, τούς ἀπελεύθερους καί τούς δούλους. Στούς ξένους, πού ἦταν μία ξεχωριστή κατηγορία, συμπεριλαμβάνονταν οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Ρωμαῖοι, κ.ἄ.[36].

Προφανῶς οἰκονομικοί λόγοι κυρίως καί πολιτικοί ἔφεραν πολλούς Ἑβραίους[37] στή Θεσσαλονίκη, ὅπου σχημάτισαν παροικία ἀξιόλογη μέχρι τήν ἐποχή τοῦ Ἀπ. Παύλου, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων (17, 1.5). Ὅμως παρόλον ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἦταν διεθνής πόλη, πολυαριθμότερο ἦταν τό Ἑλληνικό στοιχεῖο, τό ὁποῖο πάντοτε κυριαρχοῦσε καί ἐπιβαλλόταν[38].

33. Γ. Κ. Χριστοδούλου, μν. ἔργ., σ. 128-129.

34. Σχετικά μέ τίς διάφορες ἀσχολίες τῶν κατοίκων βλ. Δ. Κανατσούλη, *Ἡ Μακεδονική πόλις...*, σ. 267-269. Σέ μιά τέτοια πόλη ἦταν εὔκολο νά βρεῖ ὁ σκηνοποιός Παῦλος μέ τούς συνεργάτες του ἐργασία, γι᾽ αὐτό γράφει ἀργότερα στούς Θεσσαλονικεῖς· «Νυκτός καί ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρός τό μή ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν» (Α´ Θεσ. 2, 9) καί ἀκόμη, «οὐδέ δωρεάν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος, ἀλλ᾽ ἐν κόπῳ καί μόχθῳ νυκτός καί ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρός τό μή ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν» (Β´ Θεσ. 3, 8).

35. Risal, *La ville convoitée*, σ. 18.

36. O. Tafrali, μν. ἔργ., σ. 17, ἀναφέρει παρουσία καί Ἰλλυρικοθρακικῶν παροικιῶν στή Θεσ/νίκη.

37. Ἰωσήπου, *Ἰουδαϊκή ἀρχαιολογία*, σ. 11, 6 ἑ. Φίλωνα, *Πρεσβ. πρός Γάϊον 36. Πρβλ.* I. S. Emmanuel, *Histoire des Israélites de Salonique*, σ. 20.

38. Πρβλ. Πρ. 17,4. Μ. Σιώτου, Εἰκόνες ἀπό τήν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Θεσ/νίκην, *Γρηγ. Παλαμᾶς*, 1953, σ. 219 καί E. Oberhunner Thessalonike, στό Pauly Wissowa, *Realencyclopädie*, VIA_1 (1936), 146-150.

῾Η Θεσσαλονίκη μέ μιά τέτοια σύνθεση κατοίκων εἶχε μεγάλο ἀριθμό ἐπαγγελματικῶν σωματείων καί λατρευτικῶν συλλόγων. Τά πρῶτα γνωστά μέ τόν ὅρο «συνήθεια» ἤ τό λατικογενή ὅρο «κολλήγιο» (collegium), ἐξυπηρετοῦσαν τά ἐπαγγελματικά συμφέροντα καί τίς κοινωνικές ἀνάγκες τῶν ξένων κατοίκων τῆς πόλεως. Μάλιστα δέ τά σωματεῖα, πολλές φορές, ἦταν ἀφιερωμένα σέ κάποιο θεό· π.χ. τόν Δία, τόν ῾Ηρακλῆ κ.λ.π. Τά δεύτερα ἀναφέρονται πιό συχνά καί ἦταν ἑνώσεις ἀτόμων, πού λάτρευαν τήν ἴδια θεότητα. Γιά τούς λατρευτικούς αὐτούς συλλόγους χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «θίασος» καί πολλές φορές χαρακτηρίζονταν μέ τό ὄνομα τοῦ θεοῦ πού λατρευόταν π.χ. θίασος Διονύσου, θίασος ῾Ηρακλέους κ.λ.π.[39].

4. Πνευματική ζωή καί θρησκευτική κατάσταση

«ἐπεστρέψατε πρός τόν θεόν ἀπό τῶν εἰδώλων δουλεύειν θεῷ ζῶντι καί ἀληθινῷ» (Α΄ Θεσ. 1, 9).

῾Η Θεσσαλονίκη μέ τόν κοσμοπολίτικό της χαρακτήρα, ἐκτός ἀπό τήν τεράστια οἰκονομική της ἀνάπτυξη καί τήν εὐμάρειά της, πού ὑποβοηθοῦσαν τήν ἀνηθικότητα[40], ἦταν καί πόλη μέ ἀξιόλογη πολιτιστική ἀνάπτυξη καί τόπος ἰδεολογικῶν ζυμώσεων καί ἀναμείξεως θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων (συγκρητισμός)[41].

Κατά τή ρωμαϊκή ἐποχή ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε σημαντική πνευματική ζωή, γι᾽ αὐτό καί πολλοί διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς ἔρχονταν σ᾽ αὐτή γιά νά μελετήσουν τήν ῾Ελληνική ἐπιστήμη καί φιλοσοφία.

Κατά τήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου φημιζόταν ὁ ᾽Αντίπατρος ὡς ἔξοχος ποιητής καί συγγραφέας, ἐνῶ κατά τήν ἐποχή τοῦ Καλιγούλα ὁ ἐπιγραμματοποιός Φίλιππος κ.ἄ. ᾽Εξόριστος στή Θεσσαλονίκη τό 58 π.Χ. ἦρθε καί ὁ Ρωμαῖος ρήτορας Κικέρωνας. ῞Οπως φαίνεται ἀπό τό πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, παρά τή ρωμαϊκή κυριαρχία, οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης μιλοῦσαν τήν ἑλληνική γλώσσα.

Παράλληλα ἀναπτύχθηκε καί ἡ καλλιτεχνική ζωή τῆς πόλεως, ὅπως

39. Βλ. Δ. Κανατσούλη, *῾Η Μακεδονική πόλις*, σ. 269 ἑ.

40. Γι᾽ αὐτό ὁ Παῦλος γράφει στούς Θεσσαλονικεῖς· «Τοῦτο γάρ ἐστιν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ ὁ ἁγιασμός ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπό τῆς πορνείας, εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τό ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καί τιμῇ, μή ἐν πάθει ἐπιθυμίας καθάπερ καί τά ἔθνη, τά μή εἰδότα τόν Θεόν» (Α΄ Θεσ. 4, 3-5) πρβλ. Γ. Γαλίτη «῾Η ὁδός πρός τελείωσιν. ῾Ερμηνευτική ἐπεξεργασία τοῦ τέλους τῆς Α΄ Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῆς (5, 14-28)», *ΕΕΘΣΑ* 16 (1968), 779-807.

41. J. Holzner, *Παῦλος*, Μετάφρ. ῾Ιερ. Κοτσώνη, ᾽Αθῆναι 1967, σ. 189 ἑ.

βλέπουμε ἀπό τά μνημεῖα πού ἀναφέρονται σέ διάφορες πηγές[42]· τό στάδιο, τό θέατρο, ἡ μεγάλη ἀγορά (forum), διάφορες στοές καί ἁψίδες, ὡς ἐπίσης καί τά παρακάτω δημόσια ρωμαϊκά κτήρια· τό πραιτώριο, τό γραμματοφυλάκιο, τό δημαρχεῖο, ἡ οἰκία τοῦ ταμία, τά δημόσια βαλανεῖα. Ὅπως μαρτυροῦν καί τά νομίσματα τῆς πόλεως τελοῦνταν καί αὐτή τήν ἐποχή ἀθλητικοί ἀγῶνες καί γιορτές πρός τιμή τῶν Καβείρων, τά Καβείρια, κ.ἄ.

Ἀπ᾽ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω φαίνεται ὅτι στή Θεσ/νίκη τά χρόνια τοῦ Παύλου ἐπικρατοῦσαν ἔντονες συγκρητιστικές τάσεις. Ἀνάλογα μέ τή σύνθεση καί τήν ποικιλία τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως ἦταν καί ἡ θρησκευτική ζωή τῶν κατοίκων. Οἱ Ἕλληνες διατηροῦσαν τή λατρεία τῶν ἀρχαίων θεῶν τους· τοῦ Δία, τοῦ Ἀπόλλωνα, τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Διονύσου, τοῦ Ἡρακλῆ κ.ἄ. Κυρίως ὅμως διατηροῦσαν τή λατρεία τοῦ προστάτη τους θεοῦ Καβείρου.

Παράλληλα οἱ Ρωμαῖοι εἰσήγαγαν τή λατρεία τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων τους καί τήν ἐπέβαλαν. Ἀκόμη καί βωμός τῆς θεᾶς Ρώμης ὑπῆρχε στή Θεσσαλονίκη[43]. Ὁμοίως καί οἱ διάφοροι ξένοι ἔφεραν τούς δικούς τους θεούς, πού ἔγιναν καί αὐτοί δεκτοί στή μεγαλούπολη, Θεσσαλονίκη. Ἤδη οἱ Αἰγύπτιοι θεοί λατρεύονταν μέ ἰδιαίτερη τιμή καί λαμπρότητα, ἄν κρίνουμε ἀπό τήν παρουσία τοῦ Σαραπείου, πρός τιμή τοῦ θεοῦ Σάραπη, καί τή λατρεία τῆς Ἴσιδας, ἀκόμη καί ἀπό τούς βωμούς καί τά ἀγάλματά τους πού διασώθηκαν[44]. Ἐπίσης λατρεύονταν ὁ Μίθρας, ἡ Κυβέλη, ἡ Ἀστάρτη, ὁ Ὄσιρις κ.ἄ.

Πάντως τόσο οἱ πνευματικές ἀναζητήσεις τῶν κατοίκων τῆς Θεσ/νίκης, ὅσο καί τό ἀνικανοποίητο τῆς ψυχῆς τους, ἀπό τή λατρεία τῶν εἰδώλων, ἦταν βασικές προϋποθέσεις, ὥστε τό κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν νά τούς βοηθήσει νά ἐπιστρέψουν «πρός τόν Θεόν ἀπό τῶν εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καί ἀληθινῷ» (Α΄ Θεσ. 1, 9)[45].

42. Βλ. Μ. Γ. Δήμιτσα, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καί μνημείοις σωζομένοις*, Τόμ. Α΄, Ἀθήνησιν 1896, σ. 409-413.

43. Βλ. Σ. Πελεκίδη, μν. ἔργ., σ. 79 καί Γ. Ι. Κονιδάρη, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, Τόμος Α΄, Ἐν Ἀθήναις 1954-1960, σ. 263.

44. Σ. Πελεκίδη, μν. ἔργ., σ. 3-23. Βωμός ἀπό τό Σαράπειο καί ἄγαλμα τοῦ Σάραπη διασώζονται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Θεσ/νίκης. Πρβλ. E. H. Edson, Cults of Thessalonica, ἐν *Harvard Theol. Rev.* 41 (1948), σ. 153-204.

45. Βλ. Β. Χρ. Ἰωαννίδου, Τό κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Θεσ/νίκην καί εἰς τάς ἄλλας ἑλληνικάς πόλεις «περί ζῶντος Θεοῦ καί περί Χριστοκεντρικοῦ βίου»· στόν *Πανηγυρικό Τόμο τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Ἑλλάδα*, Ἐπιμελείᾳ Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζάτου, Ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 350-361. Πρβλ. G. Morgan, *The acts of the apostles*, London 1957, σ. 310-315.

Τή θρησκευτική εἰκόνα τῆς Θεσ/νίκης ὁλοκλήρωνε ἡ 'Ιουδαϊκή κοινότητα, μέ κέντρο λατρείας τους τή συναγωγή (Πρ. 17, 1)[46]. Φαίνεται ὅτι ἡ ἰουδαϊκή συναγωγή τῆς Θεσσαλονίκης ἐξυπηρετοῦσε καί τίς ἀνάγκες πολλῶν ἄλλων 'Ιουδαίων τῆς Μακεδονίας καί ἀκόμη καί τῶν «προσυλήτων» 'Ελλήνων τῆς πόλεως ὡς καί τῶν «σεβομένων» τόν θεόν[47]. Ἄν καί ἀπό τούς 'Ιουδαίους ὁ Παῦλος, «κατά τό εἰωθός» (Πρ. 17,2) ξεκίνησε τό ἔργο τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὅμως μόνο μερικοί ἀπό αὐτούς πείσθηκαν καί ἀκολούθησαν τόν Παῦλο καί τόν Σίλα. 'Αντίθετα ἀπό τούς σεβομένους Ἕλληνες, προστέθηκε «πλῆθος πολύ γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι» (Πρ. 17, 4), μαρτυρία πού ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα, ὅτι ἐκτός ἀπό τούς ἁπλοϊκούς ἀνθρώπους μεταστράφηκαν στό χριστιανισμό καί ἀρκετές ἀξιόλογες καί πλούσιες γυναῖκες τῆς Θεσσαλονίκης. 'Επίσης ἄν κρίνουμε ἀπό τή χειρονομία τοῦ 'Ιάσονα καί τῶν ἄλλων ἀδελφῶν, οἱ ὁποῖοι κατέβαλαν τό «ἱκανόν» δηλ. ἀρκετά χρήματα στούς πολιτάρχες γιά τήν ἀπόλυσή τους, συμπεραίνουμε ὅτι καί ἀπό τούς 'Ιουδαίους εὔποροι προσχώρησαν στό χριστιανισμό. Ἄλλοι μαθητές καί συνεργάτες τοῦ 'Απ. Παύλου ἀπό τή Θεσσαλονίκη ἦσαν: ὁ 'Αρίσταρχος (Πρ. 20,4. 27,2 Κολ. 4,10 & Φιλημ. 24) ὁ Σεκοῦνδος (Πρ. 20,4) καί ὁ Γάϊος (Πρ. 19,29)[48].

Τό κήρυγμα τοῦ 'Απ. Παύλου στηριγμένο προφανῶς στό 53ο κεφάλαιο τοῦ 'Ησαΐου, «ὅτι τόν Χριστόν ἔδει παθεῖν καί ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν καί ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός ὁ 'Ιησοῦς» (Πρ. 17,3), ὡς ἐπίσης καί ἡ μεταστροφή ἀρκετῶν 'Ιουδαίων καί πλήθους 'Ελλήνων, ἦταν τά βασικά αἴτια τῆς ἐξεγέρσεως τῶν 'Ιουδαίων. Προκειμένου λοιπόν νά ἐξερεθίσουν τόν ὄχλον καί νά προδιαθέσουν ἀρνητικά τούς τοπικούς ἄρχοντες, τούς πολιτάρχες καί τούς ἐκπροσώπους τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα, προσάπτουν ἐναντίον τῶν φιλοξενουμένων τοῦ 'Ιάσονα πολιτική κατηγορία ὅτι: «οἱ τήν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες οὗτοι καί ἐνθάδε πάρεισιν, οὕς ὑποδέδεκται 'Ιάσων: καί οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράσσουσιν βασιλέα ἕτερον λέγοντες εἶναι 'Ιησοῦν» (Πρ. 17, 6-7).

46. 'Η θέση τῆς συναγωγῆς κατά τίς ἱστορικές παραδόσεις βρισκόταν στό σημερινό νεκροταφεῖο τῆς Εὐαγγελιστρίας G. Sotiriou, στό ἔργο *Paulus - Helas - Oikumeni*, Athen 1951, σ. 172-174. Γιά τή διασπορά τῶν 'Εβραίων στή Θεσ/νίκη βλ. J. Juster, *Les juifs dans l'empire Romain*, Τόμ. Α΄, New York 1914, σ. 187. Γενικά περί Συναγωγῆς βλ. G. F. Moore, *Judaism*, Τόμος 1, Cambridge 1946, σ. 281-307.

47. Βλ. Μ. Σιώτου, μν. ἔργ., σ. 220-221 καί E. Schürer, *History of the Jewish people in the time of Christ*, Μέρος Β΄, τόμος Ζ΄, Edinburge 1898, σ. 308 ἑ.

48. Βλ. 'Αντ. Παπαδοπούλου, *Θεσσαλονικεῖς συνεργάται τοῦ 'Αποστόλου Παύλου*, Θεσ/νίκη 1958. Πρβλ. Μ. Σιώτου μν. ἔργ., σ. 229.

Παρά τήν πείσμονα ἀντίδραση τῶν Ἰουδαίων τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ εἴσοδος τοῦ Παύλου καί τῶν συνεργατῶν του τό 50 μ.Χ., «οὐ κενή γέγονεν» (Α΄ Θεσ. 2, 1), γιά τούς εὐσεβεῖς πιστούς τῆς πόλεως, ἀλλά ἀρχή μιᾶς πνευματικῆς ζωῆς καί προκοπῆς κατά Χριστόν[49]. Προφανῶς παρέμειναν γιά νά ὁλοκληρώσουν τό ἔργο τους στή Θεσσαλονίκη περισσότερο ἀπό τρεῖς ἑβδομάδες, καί μάλιστα ἐργαζόμενοι γιά νά μήν ἐπιβαρύνουν κανένα ἀπό τούς πιστούς[50]. Πάντως ἡ πνευματική προκοπή τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητας τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν τόσο μεγάλη, πού ὁ Ἀπ. Παῦλος τούς ἐπαινεῖ διότι ἔγιναν τύπος «πᾶσιν τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καί ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ» (Α΄ Θεσ. 1, 7).

Τό κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν στή Θεσσαλονίκη, παρά τίς δυσκολίες καί τά ἐμπόδια πού συνάντησε, ἀνέτρεψε τόν ροῦν τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως. Ἡ μεταστροφή ἀρκετῶν κατοίκων, ἀπό τή λατρεία τῶν εἰδώλων στή λατρεία τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος καί ἀληθινοῦ, καί ἡ ἀρχή τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς πόλεως ἄρχισε, γιά νά ὁλοκληρωθεῖ ἀργότερα καί νά διατηρηθεῖ ἀμετάβλητος ὁ χριστιανικός χαρακτήρας της μέχρι σήμερα.

Συμπεράσματα

Ἀπ᾿ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω μποροῦμε νά καταλήξουμε στά ἀκόλουθα συμπεράσματα·

1. Ἐνῶ κατά τή Μακεδονική-Ἑλληνιστική ἐποχή ἡ Θεσσαλονίκη παρουσιάζεται σάν μιά μικρή καί ἄσημη πόλη, κατά τή Ρωμαϊκή ἐποχή προόδευσε πάρα πολύ καί ἐξελίχθηκε σέ μεγαλούπολη καί πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας.
2. Ἡ θαυμάσια γεωγραφική θέση τῆς πόλεως, στήν ἀρχή διευκόλυνε τή διακίνηση τῶν προϊόντων τῆς ἐνδοχώρας, ἐνῶ ἀργότερα βοήθησε ὥστε νά γίνει ἡ πόλη κέντρο διεθνοῦς ἐμπορίου. Οἱ πιό πάνω πολιτικοί καί κυρίως οἰκονομικοί παράγοντες ἐξασφάλισαν τίς προϋποθέσεις γιά τήν ἁλματώδη ἀνάπτυξη τῆς Θεσσαλονίκης, τήν εὐημερία της, τήν εὐμάρεια τῶν κατοίκων καί τή μετατροπή τῆς πόλεως σέ κοσμοπολίτικο κέντρο.

49. Βλ. Ι. Καραβιδοπούλου, Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καί ἡ Θεσσαλονίκη, στά *Βορειοελλαδικά*, Θεσ/νίκη 1980, Τεῦχος 3, σ. 11-13. Πρβλ. Δ. Κανατσούλη, *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τήν Μακεδονίαν καί οἱ πρῶτοι χριστιανοί*, Θεσ/νίκη 1967 (Ἀνάτυπος ἐκ τοῦ πέριοδικοῦ «Γρ. ὁ Παλαμᾶς», 1967).

50. Α΄ Θεσ. 2, 9 καί Β΄ Θεσ. 3, 8 Πρβλ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς τάς πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, Ἀθῆναι 1955, σ. 475.

3. Ἡ ἐθνολογική ποικιλία τῶν κατοίκων, ἐξαιτίας τῆς εἰσροῆς πολλῶν ξένων στήν πόλη ἔγινε κέντρο ἀναμείξεως θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων.
4. Ὁ θρησκευτικός συγκρητισμός, οἱ πνευματικές ἀνησυχίες τῶν κατοίκων, ἡ ὕπαρξη Ἰουδαϊκῆς κοινότητας καί γενικώτερα ἡ ἀναζήτηση λυτρωμοῦ ἦταν βασικά στοιχεῖα πού συνετέλεσαν ὥστε τό κήρυγμα τοῦ Ἀπ. Παύλου στή Θεσσαλονίκη νά ἔχει ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα.

Βιβλιοκρισία

Greece: Today and Tomorrow (Essays on issues and problems), New York 1979, σελ. 238.

Ἡ Ἑλλάδα τοῦ σήμερα καί τοῦ αὔριο εἶναι τό κεντρικό θέμα τοῦ παραπάνω βιβλίου. Ἐκδόθηκε ἀπό τούς Δημήτριο Κωνσταντέλο καί Κωνσταντίνο Εὐθυμίου, καθηγητές σέ ἀμερικανικά πανεπιστήμια. Περιέχει δέκα ὀκτώ ἀξιοπρόσεχτα ἐπιστημονικά ἄρθρα πού τά ἔγραψαν ἰσάριθμοι διακεκριμένοι Ἕλληνες τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, οἱ περισσότεροι καθηγητές σέ πανεπιστήμια. Χωρίζεται σέ τέσσερεις μεγάλες ἑνότητες. Στήν πρώτη ἑνότητα ἐξετάζεται τό θέμα τῆς ἑλληνικῆς κληρονομιᾶς σέ σχέση μέ τή σύγχρονη πραγματικότητα. Στή δεύτερη θίγονται προβλήματα τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας πού ἀφοροῦν τήν παιδεία, τήν ἐπιστήμη, τήν τεχνολογία καί τήν ἔρευνα. Στήν τρίτη ἐξετάζονται θέματα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως στήν Ἑλλάδα, τεχνικῆς ὑποδομῆς, τοῦ τουρισμοῦ καί τῆς εἰσόδου τῆς Ἑλλάδας στήν Κοινή Ἀγορά τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Τέλος στήν τέταρτη θίγονται γενικότερα θέματα ἐπιστήμης καί τεχνολογίας πού ἀφοροῦν τά μέσα ἐπικοινωνίας. Τά θέματα αὐτά ἐξετάζονται σφαιρικά καί ὑπό τό πρίσμα τῆς παγκόσμιας διάστασης.

Εὐθύς ἐξαρχῆς προκαλεῖ ἐντύπωση τό γεγονός ὅτι, στό πρῶτο μέρος καί κατά τρόπο λεπτομερειακό ἀπό τόν Δημήτριο Κωνσταντέλο, ἐπισημαίνεται ἡ γενική κρίση τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ -κατά τή διαπίστωση τοῦ νομπελίστα ἰατροῦ Konrad Lorenz- ἐξαιτίας τῶν συνθηκῶν, οἱ ὁποῖες ἀπομάκρυναν τό σύγχρονο πολιτισμό ἀπό τίς παλιές παραδόσεις. Ἔτσι ἡ ἑλληνική κληρονομιά, ἡ ἀρχαία κλασική καί ἡ ὀρθόδοξη βυζαντινή παράδοση, ἀποτελεῖ καί σήμερα μεγάλη ἐλπίδα, μιά καί ὁ κύριος χαρακτήρας της εἶναι ἀνθρωπιστικός καί ἀνθρωποκεντρικός. Ὡστόσο οἱ ἐπιστημονικές ἔρευνες τῶν παραπάνω συγγραφέων δέν περιορίζονται σέ μιά αὐτάρεσκη ὑπόμνηση τῆς μεγάλης κληρονομιᾶς, ἀλλά θέτουν τήν ἀνάγκη τῆς ζωντανῆς παρουσίας της στά θέματα τοῦ παρόντος καί τοῦ μέλλοντος. Γι᾽ αὐτό στό παρόν βιβλίο τήν πιό σημαντική θέση κατέχουν τά σύγχρονα προβλήματα τῆς παιδείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνολογίας καί τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Οἱ συγγραφεῖς γνωρίζουν πολύ καλά τά σύγχρονα ἑλληνικά δεδομένα. Ἀμέσως διαπιστώνει κανείς, μαζί μέ τίς χρήσιμες πληροφορίες πού παίρνει, τίς δυσκολίες καί ἀνάγκες πού ἔχει ἡ Ἑλλάδα καί ποιές εἶναι οἱ δυνατότητές της, γιά νά γίνει ὁ φορέας τῆς κληρονομιᾶς της καί ὁ ἐκφραστής τῶν σημερινῶν προβλημάτων στά πλαίσια μιᾶς γενικότερης ἀναπτύξεως. Γι᾽ αὐτό ἡ εἰκόνα πού παρουσιάζεται εἶναι κατά τό ἐφικτό ἀντικειμενική· ἐπισημαίνονται ὅλες οἱ ἐλλείψεις καί οἱ ἀδυναμίες ἀπό τό ἕνα μέρος, καί οἱ ἐπιτεύξεις τῆς Ἑλλάδας ἀπό τό 1821 καί ἐξῆς στήν προσπάθεια ἀνορθώσεώς της ἀπό τό ἄλλο. Πάντοτε ἡ θεώρηση γίνεται σέ σχέση μέ τόν παραγωγικό Ἑλληνισμό τῆς διασπορᾶς.

Οἱ ἔρευνες τοῦ παραπάνω βιβλίου εἶναι διαφωτιστικές καί χρήσιμες πρῶτα γιά ὅποιον ἐνδιαφέρεται γενικά γιά τέτοια θέματα· ἀκόμη τό ἴδιο χρήσιμες εἶναι καί γι᾽ αὐτόν πού θά ἤθελε εἰδικά καί συγκεκριμένα νά πληροφορηθεῖ ὑπεύθυνα στοιχεῖα σχετικά μέ σύγχρονα θέματα παιδείας, ἐπιστήμης, τεχνολογίας καί οἰκονομίας, κυρίως στόν ἑλλαδικό χῶρο, ἀλλά καί στόν εὐρύτερο ἀμερικανικό καί δυτικοευρωπαϊκό.

Νίκος Ματσούκας

ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Θ. Λατρεία-Κήρυγμα

Τό Σάββατον, 12ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐτέλεσε τόν ἁγιασμόν ἐπί τῇ ἐνάρξει τῆς 46ης Περιόδου τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσ/νίκης, παρουσίᾳ τοῦ ἐξοχωτάτου Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνου Καραμανλῆ.

Τήν Κυριακήν 13ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐτέλεσε τήν Θ. Λειτουργίαν εἰς τόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καί ἐκήρυξε τόν Θ. Λόγον. Μετά τό πέρας τῆς Θ. Λειτουργίας προέστη τοῦ μνημοσύνου ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ Ἐθνομάρτυρος Χρυσοστόμου Σμύρνης.

Τήν Δευτέραν, 14ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης ἡμῶν ἐτέλεσε τήν Θ. Λειτουργίαν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί ἐκήρυξε τόν Θεῖον Λόγον.

Τήν Τρίτην, 15ην Σεπτεμβρίου, ἑορτή τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος Ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσ/νίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐτέλεσε τήν Θ. Λειτουργίαν εἰς τόν Καθεδρικόν Ἱερόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, συλλειτουργούντων καί τῶν Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων Νέας Κρήνης καί Καλαμαριᾶς κ.κ. Προκοπίου καί Νεαπόλεως καί Σταυρουπόλεως κ.κ. Διονυσίου. Τόν Θ. Λόγον ἐκήρυξεν ὁ Σεβασμ. Νέας Κρήνης καί Καλαμαριᾶς κ.κ. Προκόπιος.

Τήν Κυριακήν, 27ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐτέλεσε τήν Θ. Λειτουργίαν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐπί τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου τοῦ Δικαίου τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καί ἐδεξιώθη τούς συνέδρους εἰς τῷ γραφείῳ τοῦ Ναοῦ.

Τήν Κυριακήν, 11ην Ὀκτωμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐτέλεσε τά Ἐγκαίνια τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Κυριακῆς Χαριλάου καί ἐκήρυξε τόν Θ. Λόγον.

Τήν Κυριακήν, 18ην Ὀκτωβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐτέλεσε τήν Θ. Λειτουργίαν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καθ' ἥν ἐχειροτόνησεν εἰς Διάκονον τόν ἀπόφοιτον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης κ. Μηνᾶν Βασᾶκον.

Τέλος, κατά τό χρονικόν διάστημα ἀπό 18ης ἕως 26ης Ὀκτωβρίου ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσα-

λονίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐχοροστάτησεν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τελῶν τάς ἀκολουθίας τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος τοῦ Ἁγίου Ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου κατά τό ἀκόλουθον Πρόγραμμα.:

Κυριακή 18η Ὀκτωβρίου
Ὥρα 6 μ.μ.

Μέγας Ἑσπερινός, καθ' ὅν ὡμίλησεν ὁ Πρωτοσύγκελλος τῆς Ι.Μ.Θ. Πανοσ. Μ. Ἀρχ. Παντελεήμων Καλπακίδης.

Δευτέρα 19η Ὀκτωβρίου
Ὥρα 6 μ.μ.

Μέγας Ἑσπερινός, καθ' ὅν ὡμίλησεν ὁ Ἱεροκήρυξ τῆς Ι.Μ.Θ. Πανόσ. Ἀρχιμ. Γρηγόριος Μιχαηλίδης.

Τρίτη 20η Ὀκτωβρίου
Ὥρα 6 μ.μ.

Μέγας Ἑσπερινός, καθ' ὅν ὡμίλησεν ὁ Πανόσ. Ἀρχιμ. Συμεών Κραγιόπουλος.

Τετάρτη 21η Ὀκτωβρίου
Ὥρα 6 μ.μ.

Μέγας Ἑσπερινός, καθ' ὅν ὡμίλησεν ὁ Ἱεροκήρυξ τῆς Ι.Μ.Θ. Πανοσ. Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Χαραλαμπίδης.

Πέμπτη 22α Ὀκτωβρίου
Ὥρα 6 μ.μ.

Μέγας Ἑσπερινός, καθ' ὅν ὡμίλησεν ὁ Γεν. Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος τῆς Ι.Μ.Θ. Αἰδεσιμολ. Πρωτ/ρος Δημήτριος Βακάρος.

Παρασκευή 23η Ὀκτωβρίου
Ὥρα 6 μ.μ.

Μέγας Ἑσπερινός καί Ἀκολουθία τῶν Ἐγκωμίων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Σάββατο 24η Ὀκτωβρίου
Ὥρα 6 μ.μ.

Μέγας Ἑσπερινός, καθ' ὅν ὡμίλησεν ὁ Πανοσ. Ἀρχιμ. Εἰρηναῖος Δεληδῆμος, Πανεπιστημιακός Βοηθός.

Κυριακή 25η Ὀκτωβρίου
Ὥρα 7 - 10,30 π.μ.

Ὄρθρος καί Ἀρχιερατική Θ. Λειτουργία μετά Θ. Κηρύγματος.

Ὥρα 11 π.μ.

Λιτανεία τῶν Τιμίων Λειψάνων καί τῆς Ἱερᾶς Εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου διά τῶν ὁδῶν Ἁγίου Δημητρίου, Βενιζέλου, Ἐγνατία, Πλάτωνος καί Ἁγίου Δημητρίου, εἰς ἥν συμμετέσχον ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων καί οἱ συνεορτασταί Σεβασμιώτατοι Ἱεράρχαι.

Ὥρα 6,30 μ.μ.

Μέγας Ἀρχιερατικός Ἑσπερινός, εἰς ὅν συμμετέσχον ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων καί οἱ συνεορτασταί Σεβασμιώτατοι Ἱεράρχαι.

Δευτέρα 26η Ὀκτωβρίου
Ὥρα 6,30 - 10 π.μ.

Ὁ Ὄρθρος τῆς Ἑορτῆς μετά πανηγυρικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Συλλείτουργου.

Ὥρα 11 π.μ.

Εὐχαριστήριος Δοξολογία ἐπί τῇ ἐπετείῳ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Πόλεως, παρουσίᾳ τοῦ ἐξοχωτάτου Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας κ. Κων/τίνου Καραμανλῆ.

Τό Σάββατον, 31 Ὀκτωβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσ/νίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐτέλεσε τά ἐγκαίνια τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου τοῦ Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου Ἀρρένων ὁ «Μελιτεύς» καί ἐκήρυξε τόν Θ. Λόγον.

Συσκέψεις - Συνεδριάσεις

Τήν Παρασκευήν 11ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσ/νίκης κ.κ. Παντελεήμων προήδρευσεν τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως τῶν Πρεσβυτέρων καί Διακόνων τῆς Ἱερᾶς Αὐτοῦ Μητροπόλεως εἰς τήν Αἴθουσαν τελετῶν, παρουσίᾳ Ὑπουργῶν καί Δημοτικῶν Συμβούλων, κατά τήν διάρκειαν τῆς ὁποίας ὁ Ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν κ. Δημ. Βουδούρης ἐπέδωσεν εἰς τόν Παναγιώτατον Μητοπολίτην ἐπιταγήν τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἐξ 8.000.000 δραχμῶν διά τήν ἀνέγερσιν τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου τῶν Θεσσαλονικέων.

Τό Σάββατον, 19ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσ/νίκης κ.κ. Παντελεήμων προήδρευσε συσκέψεως τῶν ἁρμοδίων παραγόντων διά τήν ἀνέγερσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου τῶν Θεσσαλονικέων.

Τήν Τρίτην, 22αν Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος παρέστη εἰς τήν Ἑταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ διεθνοῦς ἔτους τοῦ Ἀναπήρου ἀτόμου. Ἐπίσης τό ἀπόγευμα ἐκήρυξε τήν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου τῆς Ἑταιρείας Δικαίου τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τήν Αἴθουσαν Τελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καί ἐν συνεχείᾳ ἐδεξιώθη τούς συνέδρους.

Τήν Πέμπτην, 24ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης ἡμῶν προήδρευσε συνάξεως τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου τῆς Ἱερᾶς Αὐτοῦ Μητροπόλεως καί ἀνέπτυξε πρός αὐτούς τό πρόγραμμα τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων διά τό νέον ἐκκλησιαστικόν ἔτος.

Τήν Τρίτην, 20ήν Ὀκτωβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσ/νίκης κ.κ. Παντελεήμων προήδρευσε συνεδριάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ ΚΕΠΕΠ «Ἅγιος Δημήτριος» ἐπί θεμάτων τῆς ἁρμοδιότητός του.

Ἐπισκέψεις

Τό Σάββατον, 12ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσ/νίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐδέχθη τούς Διευθυντάς τῶν κάτωθι ἱδρυμάτων: α) κ. Ἰωακείμ Σιγάλαν τοῦ Θεαγενείου Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου, β) τόν κ. Ἀθανάσιον Βουρλούμην τοῦ Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου καί γ) τήν κ. Εὐτυχίαν Μπίντου τοῦ ΚΕΠΕΠ «Ἅγιος Δημήτριος» καί εἶχε μετ' αὐτῶν συνεργασίαν.

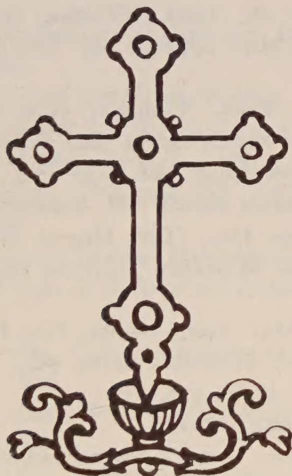
Τήν Τρίτην, 15ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος ἐδέχθη τόν Κυβερνήτην τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ, καί τούς Πρύτανιν, Προπρύτανιν καί Ἀντιπρύτανιν τοῦ Α.Π.Θ. εἰς ἐθιμοτυπικήν ἐπίσκεψιν.

Τήν Τετάρτην, 16ην Σεπτεμβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης ἡμῶν ἐδέχθη τόν Σεβ. Μητροπολίτην Νέας Κρήνης καί Καλαμαριᾶς κ.κ. Προκόπιον καί τόν Διοικητήν τοῦ Ἁγίου Ὄρους Καθηγητήν κ. Βασίλειον Ψευτογκᾶν.

Τήν Πέμπτην, 22αν Ὀκτωβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσ/νί-

κης κ.κ. Παντελεήμων ἐδέχθη τόν καθηγητήν κ. Κων/τῖνον Καλοκύρην, τόν Πανοσ. Ἀρχιδιάκονον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Π. Κύριλλον καί ἀνταπέδωσεν ἐθιμοτυπικήν ἐπίσκεψιν εἰς τάς Πρυτανικάς ἀρχάς τοῦ Α.Π.Θ.

Τήν Δευτέραν, 26ην Ὀκτωβρίου, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσ/νίκης κ.κ. Παντελεήμων παρέστη κατά τόν ἐπίσημον ἑορτασμόν εἰς τό Α.Π. Θεσ/νίκης, παρουσίᾳ καί τοῦ Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας κ. Κων/νίνου Καραμανλῆ, καθ᾽ ὅν τόν πανηγυρικόν ἐξεφώνησεν ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου κ. Πετρόχειλος.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΦΥΛΛΑΔΙΑ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Α΄

'Εκκλησιαστική 'Αλήθεια, Δεκαπενθήμ. 'Εφημ. τῆς 'Αποστολικῆς Διακ. ἔτος 5ον, ἀριθμ. φύλ. 118-122.

Καθολική, 'Εβδομ. 'Εφημ. ἀριθμ. φυλ. 2173 - 2181

Καινή Κτίσις. Μην. ὄργανον τῶν ὀρθοδ. χριστ. ἑνώσεων, ἀριθμ. 824.

Διδαχή, Μην. 'Εκκλ. Περιοδ. Ι.Μ. Μεσσηνίας, τεῦχος 378-380.

'Ενορία, 'Ορθόδ. Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 670-671.

'Εκκλησία, 'Επισημ. Δελτ. τῆς 'Εκκλ. 'Ελλάδος, ἀριθμ. φυλ. 17 - 19.

'Η Φωνή τῆς 'Ορθοδοξίας, Μην. ὄργανον τῆς 'Εκκλησ. τῶν Γ.Ο.Χ.Ε. ἀριθμ. φυλ. 784-785.

'Ορθόδοξος Τύπος, ἑβδομ. 'Εκκλ. 'Εφημερίς, ἀριθ. φύλ. 469-477.

'Ο Σωτήρ, 'Ορθόδ. Χριστ. περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 972-981.

Ζωή, 'Ορθόδ. χριστ. περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 3185-3193.

'Ο "Αγιος 'Αντώνιος, μηνιαῖον περιοδ. Ι.Μ. Βερροίας, ἀριθ. φύλ. 99-100.

'Οσία Εἰρήνη Χρυσοβαλάντου, Μην. 'Ορθ. Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 250.

Κῆρυξ Γνησίων 'Ορθοδόξων, Μηνιαῖον "Οργανον τῆς 'Εκκλ. τῶν Γ.Ο.Χ.Ε. ἀριθμ. τεύχ. 43-44.

'Η Φωνή τοῦ Εὐαγγελίου, Μην. Εὐαγ. περιοδ., ἔτος 41ον τεῦχ. 10.

'Επίσκεψις, Δεκαπενθ. Δελτ. Εἰδήσεων, ἀριθμ. φύλ. 275-259.

'Ανάπλασις, Μην. Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 179.

'Ακτῖνες, Μην. Περιοδ. 'Αριθμ. 424-425.

'Ο 'Επιούσιος "Αρτος, Διμην. εὐαγγελικόν περιοδικόν, ἀριθμ. 167.

'Εξωτερική 'Ιεραποστολή, "Εκδοσ. 'Αδελφ. 'Ορθοδ. 'Εξωτερ. 'Ιεραποστ. πρώην «Οἱ φίλοι τῆς Οὐγκάντας» ἔτος 10ο ἀριθμ. 72.

'Ορθόδοξος 'Επιστασία, Περιοδ. "Οργανον τῆς 'Ι.Μ. Κίτρους, ἔτος ΚΗ΄ ἀριθμ. φύλ. 367-368.

Οἱ Τρεῖς 'Ιεράρχαι, Μηνιαῖον 'Εθνικοθρησκευτ. περιοδ. φύλλον 'Ορθοδ. Οἰκοδομῆς ὄργανον τοῦ ταὐτονύμου 'Ορθοδ. χριστιαν. συλλόγου. ἔτος 72ο ἀριθμ. φύλ. 1401.

'Αναπαλμοί, Μηνιαία ἔκδοσις "Οργανον Χριστιαν. 'Ομίλου Νέων Παναγίας Χρυσοκαστριωτίσσης, "Ετος ΙΑ΄ ἀριθμ. τεύχ. 45.

'Η Δρᾶσις μας, Περιοδικόν τῆς Χ.Φ.Δ., ἔτος Κ, τεῦχ. 179-180.

Μαρτυρία, τῆς 'Ιερᾶς Μητροπόλεως Κυδωνίας καί 'Αποκορώνου, ἔτος Γ΄, τευχ. 31-33.

Φύλακες 'Ορθοδοξίας, Μην. ὄργανον τῆς 'Εκκλησίας τῆς Γ.Ο.Χ.Ε. ἀριθμ. φύλλ. 28-29.

'Ορθόδοξος Μαρτυρία καί σκέψις, ἔκδ. Ι.Μ. Γαλλίας, ἀριθμ. τεύχ. 30-31.

Β΄

Una Sancta No 3, 1981.
Irénikon, No 3, 1981.
Romanian Orthodox Church News, No 2, 1981.
Proche - Orient Chretien, Tome XXX, 1980.
Orthodox Life No 3, 1981.
Egyhazi Kronika, Sept.-Oktober 1981.

Γ΄

Ὁ Ἑλληνισμός τοῦ Ἐξωτερικοῦ, Μην. ἔκδοσις τεῦχη 341.
Μακεδονική Ζωή, Μην. περιοδ., τεῦχος 7, 1981.
Ἠπειρωτική Ἑστία, Μηνιαῖα ἐπιθεώρησις, τεῦχος 349-450. Ἰωάννινα.

Δ΄

1. *Κληρονομία*, δημοσίευμα Πατριαρχικοῦ Ἱδρύματος Πα ρικῶν Μελετῶν, τόμ. 12, τεύχ. Β΄, Θεσ/νίκη 1980.
2. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, *Συνοπτική ἱστορία τῆς Βεροίας*, Θεσ/νίκη 1981.
3. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, *Νέα στοιχεῖα γιά τή χρονολόγηση τοῦ «χαλασμοῦ» τῆς Νάουσας καί τῶν μοναστηρίων στά 1822*, Θεσ/νίκη 1981.
4. *Τοπική καί κατά τήν Οἰκουμένην Ἐκκλησία*, ἔκδ. ὀρθοδ. Κέντρου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου, Σαμπεζύ 1981.
5. *Συνοδικά*, ἔκδ. ὀρθ. Κέντρου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου, Σαμπεζύ 1981.
6. Δημητρίου Βακάρου, Πρωτ/ρου, *Οἱ μαθηταί τοῦ Κυρίου καί ἡ σχέσις αὐτῶν μετ᾽ Αὐτοῦ*, Θεσσαλονίκη 1980.
7. Δημητρίου Βακάρου, Πρωτ/ρου, *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐν τοῖς ἐγκωμιαστικοῖς λόγοις καί ὁμιλίαις*, Θεσσαλονίκη 1980.
8. Δημητρίου Βακάρου, Πρωτ/ρου, *Ἡ θέσις τῶν δώδεκα μαθητῶν κατά τήν κρίσιν τοῦ κόσμου*, Θεσσαλονίκη 1980.
9. Δημητρίου Βακάρου, Πρωτ/ρου, *Ἡ σημασία τῶν εἰκόνων καί τῶν λειψάνων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1981.
10. Δημητρίου Βακάρου, Πρωτ/ρου, *Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί τό κήρυγμα τῆς ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1981.